

Contactorgaan ADW is een uitgave van de Oudheidkundige Werkgemeenschap Aalten-Dinxperlo-Wisch en verschijnt in de maanden april, augustus en december.

Inzending kopij: april-nummer : vóór 15 februari
augustus-nummer : vóór 15 juni
december-nummer : vóór 15 oktober

Aanleveren: Tekst bij voorkeur in Word, géén PDF.
Gescande foto's minimaal 300 dpi.
Vragen? Neem contact op met de redactie.

Redactieadres: René Luijmes
Houtdreef 8, 7051 SC Varsseveld, 0315-298407
E-mail: rene_luijmes@kpnmail.nl

Leden redactie: Gerrit Doornink en René Luijmes

Vormgeving: Arjan Ligtenburg

© ADW 2014 Gehele of gedeeltelijke overname van bijdragen is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Losse nummers: € 5,50 per stuk

Inhoudsopgave

ADWelenwee	Ab Tenkink	2
Zommeraovend	Riek Krosenbrink-Naves (in herinnering)	4
In memoriam Johan Beckers	Hans Ligterink (in herinnering)	4
In memoriam Hans Ligterink.	Ab Tenkink	5
Verslag jaarvergadering 2014	Annie Derksen-Westerveld	6
Open Monumentendag	Jenny van Lienden	8
Terborg, het Haagje van de Achterhoek X.	Theo Willemsen	10
Binnenkort	Ab Tenkink	28
Verslag excursie Noord-Oost Twente en Lage (D).	Berny Woolschot	30
Timmermanswerkplaats Varsseveld	Redactie ADW	32
Houten wegen.	J.G.P.M, overdruk uit de krant van de Geldersche Maatschappij van Landbouw, 1851	33
Welvelde en Hambroick (II)	Evert M. Smilda	37
Markante Hans Pruijm overleden	Aggie Daniëls	40
Het lintje	Bennie Eenink	47

Auteur: Ab Tenkink

Met ontsteltenis vernamen wij van het overlijden van Hans Ligterink. Hans, die zoveel voor ADW betekende, zoveel werk heeft verricht, zo intens betrokken was bij ADW. We zullen hem niet vergeten. Ook het bericht van overlijden van Johan Beckers trof ons diep. Elders in het Contactorgaan treft u een In Memoriam aan.

Excursie

Traditiegetrouw sluiten wij ons seizoen af met een dagexcursie. Ditmaal waren we te gast in het gastvrije Twente. Zaterdag 31 mei toerden wij onder leiding van de inmiddels zeer vertrouwde gids en gebiedskenner Jan Berends, in een volle bus richting Ootmarsum en Singraven met zijn twee watermolens.

Ondanks het feit dat we (bijna) altijd op een volle bus kunnen rekenen, krijgen we toch ook regelmatig de opmerking te horen dat het wel erg 'prijzig' is. Met z'n tweeën 100 euro is niet niks. Zeker wanneer we dit afzetten tegen de andere door ADW georganiseerde lezingen en avonden.

Het overgrote deel van de kosten worden echter bepaald door het huren van de bus. De gezamenlijke lunch en koffiepauzes vormen het andere deel. Het reizen met eigen vervoer is organisatorisch niet verantwoord en we missen dan ook de mogelijkheid voor uitleg en informatie onderweg.

In het geval van Jan Berends als reisleader is dit dan helemaal een gemis.

Voorlopig houden we de excursie(s) met de bus (luxe touringcar moet ik eigenlijk zeggen) er dus maar in. Op het moment dat ik dit schrijf zijn we alweer druk bezig met het organiseren van de excursie van volgend jaar.

Jaarvergadering

Onze jaarvergadering op 18 maart 2014 in de Radstake kende geen speciale of moeilijke vergaderstukken. We konden dan ook snel de agenda afwerken en daarna genieten van een bijzonder leuk optreden van de voormalige bakker uit Miste: Jan te Brinke. Het verslag van de vergadering kunt u in dit Contactorgaan nalezen.

Archeologisch onderzoek

Prettig is het te kunnen zeggen dat enkele van onze leden onder enthousiaste leiding van Nico van Dalfsen hebben kunnen assisteren bij het vernieuwen van de riolering in de Landstraat van Aalten. Wel te verstaan met het begeleiden en uitvoeren van archeologisch onderzoek tijdens deze werkzaamheden.

De samenwerking met gemeente en speciaal de uitvoerder (fa. Hoftijzer) liet niets te wensen over.

Archeologisch gezien is het wel spijtig dat er geen grote vondsten zijn gedaan. Heel diep van binnen hadden we wel enige hoop hierop, zeker gezien de oude handelsroute waar de Landstraat een onderdeel van vormde en de oude kerk ter plaatse, maar nuchter bekeken mochten we er ook niet op rekenen aangezien de bodem ter plaatse al te vaak verstoord is geweest.

Toch zijn er in en rond Aalten nog wel vondsten te verwachten. Gezien wat er in het verleden al is gevonden, zijn er nog 'volop' mogelijke locaties aan te wijzen. Deze zijn gelukkig in kaart gebracht en wachten op mogelijkheden om ze te 'ontdekken'.

Helaas is archeologisch onderzoek alleen mogelijk wanneer een eventuele locatie wordt bedreigd door bebouwing of andere graafwerkzaamheden. Zomaar gaan graven is wettelijk niet meer mogelijk. Dit geldt natuurlijk ook voor andere locaties binnen ons ADW-gebied.

Wandelroutes Barlo

We waren bij de opening en presentatie van twee nieuwe wandelroutes en twee fietsroutes die door en over ons ADW-gebied voeren.

In Barlo heeft de VVV, met medewerking en op initiatief van de Stichting dwars door Barlo en de Gemeente Aalten, twee wandelroutes gepresenteerd: Wandelroute Barlo-Noord (7,7 km) met als startpunt 'De Markerink' (school), Markerinkdijk 20 en Wandelroute Barlo-Zuid (6 km) met als startpunt boerderij 'De Neeth', Neethweg 4.

Fietsroutes 'Scholtengoederen'

Twee fietsroutes langs de scholten in de gemeente Aalten en Winterswijk.

In de middeleeuwen zijn van hogerhand twaalf boerderijen in het gebied van de Heerlijkheid Bredevoort aangewezen als 'Scholte'. Na 1795 was het aantal scholtenboeren nul. Toch staan in het buitengebied van deze Heerlijkheid, de latere gemeenten Aalten en Winterswijk, maar liefst 55 grote (dwars)huizen en villa's, waarvan de bewoners en hun families meerdere generaties lang gewoonlijk als 'Scholte' worden aangeduid.

Arjan Ligtenbarg is de schrijver van het informatieve gidsje, waarin veel foto's zijn opgenomen.

Eén route loopt door Bredevoort, via Miste, de Haart, dorp Aalten, langs de grens

richting IJzerlo-Dinxperlo, even de grens over en via De Heurne en Lintelo naar Barlo om weer in Bredevoort te eindigen. Natuurlijk kan de route op elk punt van de beschrijving worden gestart.

De tweede Scholtenroute gaat grotendeels over Winterswijks gebied. Startpunt is de Markt te Winterswijk, dan richting Huppel, via Ratum, Kotten en Woold weer naar Winterswijk. Onderweg kan worden aangesloten op de andere route via Bredevoort. Een leuke en moderne bijkomstigheid is een App die op uw smart Phone te installeren is en dan bij nadering of passeren van een interessant punt of huis een signaal geeft en een beschrijving toont.

(De App is te downloaden via Abellife.nl en in de Appstore voor minder dan één euro.)

De wandel- en fietsroutes zijn verkrijgbaar, respectievelijk te koop bij de plaatselijke VVV's en boekhandels.

Nieuwe leden:

- Dhr. G.A. ter Horst
Sondernweg 16, Aalten
- Dhr. Arjan Ligtenbarg
Jasmijnlaan 39 Winterswijk
- Dhr. Ben Schreven,
Bloemersweide 45, Gendringen
- Dhr. B. Blekkink,
Plein Zuid 2, Aalten

Voormalig scholtengoed Hofstijzer, IJzerlo, 21 juni 2014. Foto Arjan Ligtenbarg

Zommeraovend

*Auteur: Riek Kroenbrink-Naves
(in berinnering)*

Den dag is mooi
en warm ewest.
Langzaam zakt de zonne
In 't westen weg.
Ne voggel schaert al schreeuwend
naor 't nachtverblief in 't bos.
In de wiete blökt ne hond
teggende de opkommende maone.
Kiek, daor he-j de aerste sterre,
nog wal een betken blas,
maor 't duurt neet lange
of dan staot ze overal.
Hoge en haoste neet te zene
kump der een laevend stipken an.
At 't weg is in de wiete
kump 't geloed der achteran.
Efkes later kump ne groten
En dén is good te zene.
Met knipperlecht en zwaor geronk
volgt hee zienen weg allene.
't Wordt donker en 't wordt stille.
Den zommeraovend slöp.

In Memoriam Johan Beckers

Auteur: Hans Ligterink (in berinnering)

In december 2013 werden we opgeschrikt door het bericht dat Johan Beckers (jarenlang een trouwe bezorger van ons Contactorgaan in Bredevoort) ongeneeslijk ziek was.

Dat bericht kwam ook voor hem aan als een mokerslag. Dankzij hulp van anderen kon hij nog geruime tijd in zijn woning blijven. Op 28 maart 2014 is hij overleden in hospice De Lelie te Winterswijk op de te jonge leeftijd van 67 jaar.

Jarenlang heeft hij samen met zijn moeder, Marie Beckers-Wiegers, aan de Bastionstraat gewoond. Zij overleed op 12 mei 2013 op hoge leeftijd. Marie was van 1973 tot 1988 bestuurslid van onze vereniging. Ze was lange tijd tweede voorzitter, maar zette zich in voor velerlei activiteiten van ADW.

Als 'Marie oet 't Zuwwent' kon ze prachtige verhalen vertellen uit eigen levenservaring. Ze was voor haar medebestuurleden een betrouwbare vraagbaak en een hartelijk en beminlijk mens.

Wij wensen de familie veel sterkte met het verwerken van dit verlies.

In Memoriam Hans Ligterink

Auteur: Ab Tenkink

Op 16 april 2014 hebben wij Hans Ligterink begraven. Enige dagen daarvoor bereikte ons het onvoorstelbare bericht dat Hans was overleden aan de gevolgen van een hartinfarct waarvoor hij de dag ervoor, naar het zich liet aanzien, succesvol was behandeld in het ziekenhuis. Op 10 april, kort na het avondbezoek, is Hans heel plotseling aan de gevolgen hiervan in het ziekenhuis overleden. Hoe toevallig is het dan dat slechts enkele dagen daarvoor Hans mij een brief overhandigde met daarin het In Memoriam van Johan Beckers. Hans kende Johan veel beter dan ik en daarom had ik Hans gevraagd mij te helpen met een bericht voor in ons Contactorgaan over Johan.

“De Heer is mijn helper,” is de tekst die op de rouwkaart van Hans gedrukt staat. Dit helpen tekent Hans voluit.

Wat Hans voor de ADW gedaan heeft kan nauwelijks in dit korte stukje verwoord worden.

Sinds midden jaren zeventig in het bestuur, waarvan enkele jaren als voorzitter, in de redactie van het Contactorgaan, het organiseren van een cursus midwinterhoorn maken, cursus oud-schrift, -beide cursussen worden al tientallen jaren vol enthousiasme door ADW voortgezet, talloze publicaties over restauratie, cultuurhistorie en museale zaken. En vooral niet te vergeten het enthousiasme waarmee hij anderen wist te overtuigen om hun kennis en ervaring op te schrijven en ook, liefst in 'zijn' Contactorgaan, te publiceren.

Hij had dan ook nog, samen met Liny, tijd over om de boekjes klaar te maken voor de post en de bezorgers. Alleen dat is al een klus op zich zoals wij hebben ervaren. ‘Och, dat doe’k wel effen,’ waren vaak door hem gebezigde woorden.

De foto die wij maakten tijdens zijn afscheid van het ADW bestuur gebruiken wij met trots om bij dit stukje te plaatsen. De steen, een oude ‘kloostermop’ als symbool, toen aan hem overhandigd staat voor de geweldige steun die Hans voor ADW en natuurlijk voor vele anderen was.

We spreken de hoop uit dat Liny, de jongens, schoondochters en kleinkinderen veel steun hebben aan de gedachten aan Hans als man, vader en opa.

Leden en bestuur van ADW

Verlag jaarvergadering 2014

Auteur: Annie Derksen-Westerveld

Op dinsdag 18 maart 2014 is de jaarvergadering 2014 van ADW gehouden bij De Radstake op de Heelweg bij Varsseveld. Er waren deze avond circa 55 personen aanwezig. Afmeldingen ontvangen van: de heer O. Heinen en bestuurslid H. Hesselink.

- Voorzitter Ab Tenkink heet iedereen van harte welkom op de jaarvergadering. Hij merkt op dat er voorheen actievere werkgroepen waren, wat ook bij een Werkgemeenschap hoort. Het blijkt echter dat de meeste leden lid zijn vanwege ons Contactorgaan. Daarom roept hij mensen op om dingen op te schrijven, die dan geplaatst kunnen worden. De redactiecommissie kan wel hulp gebruiken.
- Het verslag van de jaarvergadering 2013 wordt ongewijzigd goedgekeurd.
- Het verenigingsverslag 2013 wordt voorgelezen door de secretaris, Annie Derksen. ADW heeft per 31-12-2013 760 leden, een kleine daling ten opzichte van vorig jaar. Bijna alle opzeggingen hebben te maken met overlijden van leden.
- Er waren weer cursussen, nl. oud schrift: beginners en gevorderden. De oud-schriftgroep bestaat uit drie leden die bezig zijn met het transcriberen van het Judicieel Protocol Bredevoort 1540-1542.
- Tevens hebben 24 mensen een midwinterhoorn gemaakt. Voor dit jaar gaat de cursus niet door, omdat de Ahof niet meer beschikbaar is. De bestaande midwinterhoornblazers hebben regelmatig opgetreden, er zijn 3 nieuwe leden en er werden mooie groepsfoto's gemaakt. De belangstelling voor de wandeling viel erg tegen, zodat men zich afvraagt of dit door moet blijven gaan of een andere invulling moet krijgen.

- Het monumentenplatform heeft een afvaardiging in de gemeentelijke monumentencommissie.

Bestuurszaken

- Het bestuur heeft aan diverse evenementen deelgenomen om ADW te promoten. Er werden boeken verkocht en actief leden geworven. Een overzicht van de lezingen is terug te vinden achter in het Contactorgaan.
- De website: het begin is er en het is veelbelovend. Voordeel is dat men de leden kort van te voren kan doorgeven als er een lezing niet door kan gaan, bijvoorbeeld bij ziekte. Dus: site raadplegen voor men van huis weg gaat. Het bestuur krijgt graag ideeën door over nieuw te plaatsen zaken.

Financieel verslag 2013 en begroting 2014

- De contributie is de grootste inkomstenpost, de uitgifte van het Contactorgaan is de grootste kostenpost. Dankzij de trouwe bezorgers kunnen de kosten voor porto worden gedrukt. Er was een batig saldo, dat is toegevoegd aan de reserve.
- In de begroting is opgenomen een bijdrage van € 1.000,- voor de uitgifte van het boek over Klooster Schaer. De heren van de kascontrolecommissie (Ben ter Haar en Jan Hartemink) hebben inkomsten en uitgaven vergeleken. Alles zag er prima en welverzorgd uit. De penningmeester wordt decharge verleend, met dank aan de penningmeester en kascontrolecommissie. Aftredend is de heer Ben ter Haar, de heer Jan Mateman (Eppink), Romienendiek 4 te Aalten neemt zijn plaats in.

De Gaostok

Hierbij is ADW niet actief, maar wel bestuurlijk betrokken. De Gaostok heeft een eigen website. Op dit moment maken alleen de Aaltense scholen gebruik van de 'leskoffers'. Varsseveld heeft inmiddels ook belangstelling.

Archeologie:

De gemeente Aalten is bezig met graafwerk in de Landstraat. ADW verleent assistentie, in de vorm van toezicht houden, AWN begeleidt dit. Omdat er al eerder is gegraven, worden er niet veel schokkende zaken verwacht. Het Walfort: men is in overleg met de gemeente om boringen te mogen verrichten.

Bestuursverkiezing

- Aftredend en herkiesbaar is René Luijmes.
- Aftredend en niet herkiesbaar is Ina van het Loo. Zij wordt bedankt voor haar inzet, zeker ook voor de excursiecommissie. Ze ontvangt een enveloppe en een boekje. Het bestuur stelt als kandidaat voor de heer Frank Koskamp, IJzerlo. De vergadering bevestigt de verkiezing met applaus. Frank zal plaats nemen in de archeologie werkgroep (zie hierboven).

Rondvraag

- Gert Vreman: Bij andere verenigingen is het de gewoonte om overleden leden te gedenken met een moment van stilte. Zijn voorstel is om dit ook bij onze vereniging in te voeren. De vergadering gaat hiermee akkoord. Er wordt een moment van stilte ingelast.

- De heer Tannemaat: "naar aanleiding van de opgravingen in Varsseveld werd gezegd dat er een avond aan zou worden besteed. Gebeurt dat nog?" Antwoord: "Het is moeilijk om daar kundige mensen voor te vinden. De meeste archeologen gaan van de ene naar de andere klus. Wel is er een artikel van Miranda de Wit aan gewijd in ons Contactorgaan van december 2011 (nr. 138)."

Nog enkele mededelingen van de voorzitter

- Er werd gevraagd of de kosten van het ADW lidmaatschap of giften aftrekbaar zijn voor de belastingen. Het ANBI keurmerk betekent dat de vereniging voldoet aan bepaalde eisen. Dit is aangevraagd, we staan al wel op de lijst, maar het is pas geldig vanaf 2014.
- Er is een vacature voor het sorteren en bezorgen van onze boekjes. Tevens wordt er een bezorger gezocht voor Bredevoort, hiervoor geeft de heer Jan Hartemink (Eligiusstraat) zich op.
- Tijdens de vorige jaarvergadering werden er enige oude foto's getoond: auto in Sauerland: Kappers, IJzerlo, hier is Hans de Beukelaer mee bezig. Foto van Pothof, Aalten: geen reactie, de dochters kenden de foto wel, hebben geen betere. Werkgroep Huis Sinderen: hebben tekeningen, een filmpje op YouTube en oude land-/kadastro-kaarten.

De voorzitter sluit de vergadering.

Open Monumentendag

Auteur: Jenny van Lienden

Op 13 september langs de 'Olde Dinxperse bane' én gratis reizen

OP REIS, dat is het thema voor Open Monumentendag op zaterdag 13 september 2014. In Oude IJsselstreek en Aalten hebben de comité's weer leuke activiteiten voor u in petto.

In Aalten wordt Open Monumentendag geopend met de uitreiking van de monumentenprijs in het stationsgebouw, waar ook een expositie over het openbaar vervoer is ingericht. Naast een aantal panden is ook het modelspoordiorama aan de Bredevoortsestraatweg en het Saab-museum van de familie Kempink in Aalten geopend.

In de gemeente Oude IJsselstreek staat Varsseveld dit jaar centraal met als start- en informatiepunten het Hofshuus, het haltehuusken in Sinderen en de Radstake. Vanaf 9.45 uur vindt de opening plaats bij het Hofshuus, waarna u in de Gesinkschure een nieuwe foto-expositie van Gerard Bruil kunt bekijken over reizen in de Achterhoek omstreeks de jaren dertig. Het IVN verzorgt een tentoonstelling over 'reizende planten' en de Varsseveldse Accordeonvereniging (VAV) zorgt voor de muzikale omlijsting. Natuurlijk kunt u het Hofshuus zelf bekijken waaronder de tentoonstelling op zolder. Op het erf zullen een zigeunerwagen en diverse oldtimers te vinden zijn,

enkele voorzien van chauffeur, die u op een rondje Varsseveld willen trakteren.

Of u bijvoorbeeld naar het station vervoeren waar Arriva u vervolgens – gratis – per trein naar Terborg en ook weer terug brengt. Bij het station in Terborg wordt een activiteit voor kinderen georganiseerd en staat een prachtige postkoets met koetsier, die u alles vertelt over het reizen in vroeger tijden. U kunt ook met een koets mee voor een rondje door Terborg en langs garage Boer, waar een Studebaker staat met opa Boer ernaast. Hij heeft als voormalig chauffeur van kasteel Wisch veel te vertellen. Vanaf de Paasberglaan rijdt een huifkar met paarden over het terrein van het voormalige kasteel De Schuilenburg. Onderweg hoort u alles over de geschiedenis van het kasteel.

Verder rijdt deze dag een authentieke GTW-bus van weleer. De bus rijdt de route Radstake - Varsseveld - Sinderen - Silvolde - Terborg v.v. drie paar keer per dag en start bij de Radstake om 10.45, 12.45 en 14.45 uur. Opstappen bij een van de oude halteplaatsen kan ook. Het 'busboekje' ligt voor u klaar bij de informatiepunten, maar kunt u vanaf 8 september ook vinden op www.varsseveldsbelang.nl.

In de bus is Herman Hofs uw reisleader. De Radstake past prima in het thema en

ook daar vindt u een foto-expositie. De heer Johan Venderbosch zal u op de aankomsttijden van de bus graag vertellen over de geschiedenis van de Radstake.

Vanaf de Radstake rijdt koetsiersvereniging 'In 't Tuug' u met paard en koets naar het Hofshuus in Varsseveld en/of terug.

Voor de meer actieven onder u is een unieke fietstocht 'Langs de Olde Bane' uitgezet die u kunt beginnen bij het Hofshuus, de Radstake, de Keurhorsterkerk of het Haltehuusken. Deze route laat u speuren naar sporen en leidt u langs de restanten van de oude spoorlijn Dinxperlo - Varsseveld.

U fietst langs 'eendags-Andreaskruisen' en het fietsmuseum in Sinderen. De kerken en molens zijn ook in de fietstocht opgenomen en hebben hun deuren geopend. Bij het Haltehuusken is een foto-expo over de halte en de 'bane' te bezichtigen.

Wandelen over 'De olde bane' kan ook! Het Aaltense comité heeft vanaf het Haltehuusken in Sinderen een 2,5 km lange wandelroute uitgezet op het denkbeeldige spoor naar de oude halte in de Heurne. Op verschillende plekken zijn nog restanten te zien van de oude spoorlijn.

Wilt u liever fietsen en woont u in Aalten of Dinxperlo? Vanuit beide plaatsen ligt een fietsroute voor u klaar bij de VVV's.

Op zaterdag zullen oude voertuigen, auto's bromfietsen, boerenwagens en koetsen te zien zijn op de Markt in Aalten en Dinxperlo.

En tot slot: In Gendringen gaat de oude paardentram op 13 september weer naar Anholt rijden waar in het Heimathaus een tentoonstelling te bekijken is over het openbaar vervoer tussen Isselburg en Dieren (geopend van 6 sept - 15 okt 2014). En verder kunnen de echte treinliefhebbers op zondag 14 september mee met een oude dieseltrein van Winterswijk naar Doetinchem en van Winterswijk naar Zutphen.

Dus ... wandel ... spring op uw fiets, fiets een tocht ... neem 'n pauze ... bekijk een expositie ... maak 'n ritje in een oldtimer, laat u vervoeren naar 't station, stap op de trein, pik 'n ritje met de koets mee in Terborg en trein terug ... weer in de oldtimer ... terug naar uw fiets ... of nog niet, pak het GTW-bus gevoel en rijdt mee op zijn oude route ... u bent de hele dag OP REIS.

Programma, fietsroutes en busboekje vindt u vanaf 8 september bij de plaatselijke VVV's, op www.varsseveldsbelang.nl. En op de dag zelf bij de start- en informatiepunten. En woont u in Oude IJsselstreek: blader vooral door de Ulfitse krant die in de week van 8 september in uw brievenbus valt: binnenin treft u de Monumentenkrant aan.

Terborg, het Haagje van de Achterhoek X

Auteur: Theo Willemsen

De architectenfamilie Ovink in Terborg IV

De nummers F 282 en 283 rechts op de afbeelding zijn het schoolhuis met de bijbehorende tuin. Links op de afbeelding vinden we de NH Kerk met perceelsnummer F 290. Op de hoek met de Laan van Wisch staat het pand van wijnkoper Deurvorst met de nummers F 284, 285 en later ook F 286.

Openbare Lagere School en het Meestershuis te Terborg Hoofdstraat 85 en 83

In 1832 werd deze lokatie in het kadaster als volgt ingeschreven.

F 282-F 283-af (1660 m²)

art 300: Terborg – het Gasthuis van
(foto 4996)

15) F 282 tuin 1290 m² belasting f.5.80;-1868
Verkoop- naar 348-77 schoolhuis

16) F 283 huis erf 370 m² bel.f.-./f.-.-
-1868 Verkoop- naar 348-76

Bij de aanvang van het kadaster werd perceel F 282 omschreven als de tuin met een oppervlakte van 1290 m². En het perceel F 283 als een huis en erf met een oppervlakte van 370 m², maar met de extra vermelding 'schoolhuis'. Daarbij zien we op art 300-16 dat er voor het huis en erf geen belastbare opbrengst werd vermeld. Vrijgesteld van belasting waren onder andere kerken en scholen.

Burgemeester J. van der Zande was in functie van 21 oktober 1846 tot aan zijn overlijden op 11 januari 1885 en werd opgevolgd door burgemeester Mr. W.D. Bosch. Installatie was in de raadsvergadering van 17 maart 1885 en in 1906 kreeg hij eervol ontslag.

Op 29 maart 1865 komt in de gemeenteraad een rapport van de plaatselijke scholencommissie ter sprake over de bouw van een nieuwe school en de aankoop van een onderwijzerswoning te Terborg. Het onderwijs vond tot dan toe nog plaats bij de schoolmeester aan huis. In het kadaster werd dit dan ook terecht het schoolhuis genoemd.

Op 15 februari 1866 besloot de raad:

- te houden op 22 februari 1866 de aanbesteding voor de bouw van een nieuwe school.
- de nieuwe school mag niet meer kosten dan f. 5.000,- tegen 5% rente (lening).

Het resultaat van de aanbesteding van 22 februari 1866:

Metselaar Hendrik Rengelink, timmerman Alexander Bruil-Traanboer en schilder Willem te Leuken, allen uit Terborg, voerden het werk uit. De houthandelaren Gerrit Weitjes uit Huissen en Gerrit Schoenmaker uit Ulft leverden het hout. Het bestek vertelt ons: de oude school wordt zorgvuldig afgebroken, schoongemaakt en gesorteerd en hergebruikt. De totale aanneemsom zonder materiaal bedroeg f. 978.99. Het hout dat aangevoerd diende te worden kostte f. 937.-.

De nieuwe school van 1866: moeilijke besluitvorming in de Raad

Als we de notulen van de raad lezen over het tot stand komen van deze nieuwe lagere school kunnen we de conclusie trekken dat de raad worstelde met de vraag hoe

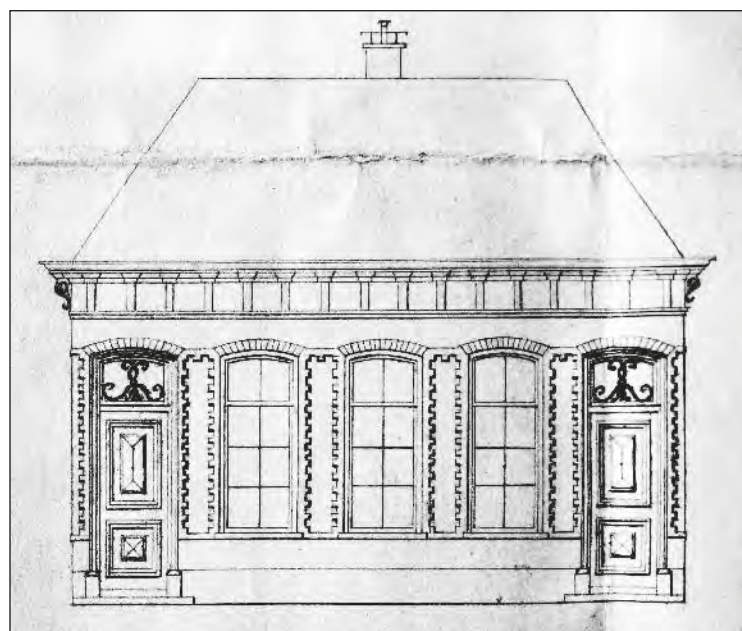
het plan van aanpak diende te zijn. Volgens de notulen van de gemeenteraadsvergadering van 21 november 1866 werd besloten om de grond toch maar aan te kopen voor de prijs van f. 2.200,-. De school die men wilde bouwen, mocht nu niet meer kosten dan f. 4.000,-. In het raadsbesluit van negen maanden te voren op 15 februari ging men nog uit van de begrootte bouwkosten van f. 5.000,-. De gang van zaken valt moeilijk te begrijpen. In de akte van aanbesteding en de acte van gunning lezen we dat de aannemers met de sloop en de bouwwerkzaamheden mogen beginnen op 16 april 1866, terwijl de nieuwbouw voltooid diende te zijn op 22 september 1866. Het totale bedrag genoemd in de notulen als bouwkosten van de school van f. 4.000,- zou het bedrag kunnen zijn met inbegrip van de inrichting met meubilair, kachel en verdere benodigheden. Neemt niet

Dat er in die tijd door B & W en de raad van de Gemeente Wisch zuinig moest worden omgegaan met het beschikbare geld, blijkt nog eens extra uit het volgende gebeurtenissen uit de raadsnotulen. Het speelde zich af in 1863. De gemeente Wisch had januari 1853 een som van f. 39.900,- geleend van enkele geldschietters.

- notaris van Zuidam
het bedrag van f. 18.000.-
- de heer Schimmelpennick
van der Ooije f. 14.000,-
- een paar kleinere geldschietters
een bedrag van f. 7.900,-.

De geldlening was aangegaan op 1 januari 1853 onder voorwaarde dat deze lening de eerste tien jaar niet kon worden opgezegd. Deze termijn van tien jaar

was verstreken en de heren geldschietters wensten hun geld binnen zes maanden terug te ontvangen. In de achterliggende tien jaar was de rentestand opgelopen en konden de geldschietters een beter rendement maken. Burgemeester Jan van der Zande heeft van alles geprobeerd in samenwerking met notaris Pasteur uit Doetinchem tegen redelijke voorwaarden eenzelfde bedrag elders te krijgen. Zelfs na een reis, samen met notaris Pasteur naar Amsterdam, lukte het niet om een bedrag van f. 40.000,- te lenen. Uiteindelijk kon men voor één jaar een lening bekomen bij Van Rantsauw en Compie te Arnhem tegen een tarief van 7 %. Maar wel met de voorwaarde dat wanneer Gedeputeerde Staten geen toestemming gaven burgemeester Jan van der Zande en notaris Pasteur uit Doetinchem persoonlijk borg zouden staan.

Dit is de school die het gemeentebestuur van Wisch in februari 1866 aanbesteedde en liet bouwen voor een totale aanneemsom van f. 1.915.99. De gevel van deze school stond niet zo ver van de 'Grote Straat', dan het huidige Gravenhuis, met het huidige adres Hoofdstraat 85. Het gebouw had een frontbreedte aan de straat van 10.90 ellen (in de periode 1820-1870 werd de el gelijkgesteld met een meter). De daklijn op bovenstaande afbeelding behoort wel horizontaal te lopen. Dit is een vervorming door de foto. Niet te ontdekken viel, welke architect dit ontwerp had gemaakt. Afbeelding Ecal 0565-150

weg dat het een wonderlijke volgorde van werken en besluiten van de gemeenteraad blijft.

Eerst gebouwd en daarna de ondergrond gekocht

Op 6 december 1866, de school was al klaar, passeerde de transportakte bij notaris G.H. van Everdingen en komen de percelen F 282 en F 283 definitief op naam van de gemeente Wisch. De koopprijs, die de gemeente Wisch had te voldoen, bedroeg f. 2.200,-. Drie deskundige taxateurs hadden deze waarde vastgesteld. Aanvaarding was op 1 januari 1867. De koopsom bleef de gemeente Wisch schuldig tegen een rente van 4 % per jaar aan het Gasthuisfonds van Terborg. De aflossing diende te geschieden in ronde sommen van f.100,-

mits aangezegd zes maanden voordat de jaarlijkse rente betaald moest worden.

In de transportakte lezen we dat deze percelen sinds onheugelijke jaren in het bezit waren geweest bij het Gasthuisfonds van Terborg.

De volgorde van werken om eerst de nieuwe school te bouwen en dan pas de ondergrond aan te kopen wordt iets begrijpelijker, wanneer we rekening houden met de volgende informatie die we in de transportakte kunnen lezen.

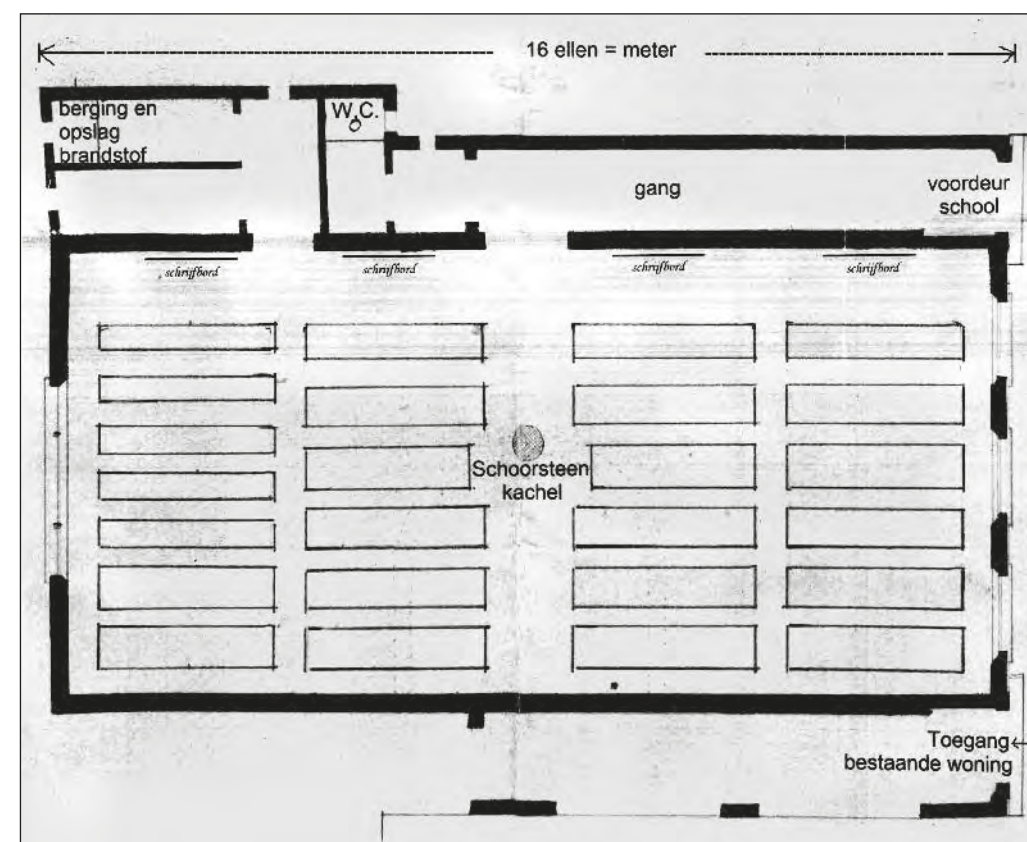
De Heeren Jan van der Zande, Burgemeester, Tony Hassels grondeigenaar en Gerrit Arentsen, genees, heel en verloskundige, beide wethouders, wonende de eerste en de laatste te Varsseveld en de tweede onder Sillevold allen te zamen uitmakende het dagelijksch bestuur der Gemeente Wisch en

als zoodanig ten deze handelende in kwaliteit van Provisoren van het Gasthuisfonds van Terborg. Welke bij de tegenwoordige akte verklaarden onder belofte van vrijwaring wegens hypothecaire verbanden en alle stoornissen, ingevolge de wet te hebben verkocht en mitsdien in vollen en vrijen eigendom af te staan en over te dragen aan de gemeente Wisch, namens welke deze koop wordt aangenomen door de Heeren Wilhelmus Arnoldus Quirinus van

Wijk, Landeigenaar wonende te Terborg en Adolf Grutterink horlogemaker wonende te Varsseveld, beide als leden van den raad de gemeente Wisch en alhier mede gecompareerd.

Vrij vertaald kunnen we stellen dat het dagelijks bestuur der gemeente Wisch ook tevens het dagelijks bestuur van het Gasthuisfonds van Terborg was. Zij traden

De gevel afgebeeld op de vorige afbeelding bevindt zich op deze tekening rechts. Het gebouw had een diepte van 16 ellen en een hoogte van 8.80 ellen. De school bestond slechts uit één 'schoolzaal'. We zeggen nu één klaslokaal. Achter de rechter deur, de voordeur, bevond zich een lange gang. Aan het einde van die gang was het toilet, de berging en het beruchte kolenbok. De linker deur gaf de toegang tot het woonhuis van de schoolonderwijzer. De onderwijzerswoning stond dicht erbij of was ermee verbonden. Het klaslokaal had rechts drie ramen aan de Grote Straat. In het klaslokaal was een opstelling van 4 rijen schoolbanken, met vóór elke rij een schrijfbord, dat via koperen roeden op en neer kon worden geschoven. In de rij links zijn vijf banken wat kleiner, zodat hier de jongste kinderen een plekje vonden. Afbeelding Ecal 0565-150

echter op in de hoedanigheid van de verkopende partij. De heren Grutterink en Van Wijk waren namens de gemeenteraad van Wisch de kopende partij. Zij waren dan ook in de raadsvergadering speciaal benoemd als commissie tot aankoop van de school en onderwijzerswoning.

Renovatie onderwijzerswoning

Op 20 maart 1867 komt aan de orde om de bij de school staande onderwijzerswoning op te knappen. Een tekening kwam op tafel, maar na lange discussies werd besloten de onderwijzerswoning op de goedkoopste manier gebruiksklaar te maken. Verder nam de raad ten behoeve van de school nog de volgende twee besluiten:

- Op het schoolplein diende een pomp gemaakt te worden. Volgens de twee besproken tekeningen werd aan B & W opgedragen de pomp door aanbesteding te laten plaatsen.
- Eveneens werd aan B & W opgedragen een hek voor de school te laten aanbrengen van 1 el en 25 duim hoog; met palen van gietijzer en de rest van geslagen ijzer.

Naar aanleiding van de bovengenoemde besluiten zal in 1866 of 1867 de onderwijzerswoning zijn opgeknapt. In de kadasteradministratie wordt in dienstjaar (dj) 1874 melding gemaakt dat in de tuin een aanbouw plaatsvond, terwijl aan het huis een herbouw had plaats gevonden. Na deze bouwkundige ingrepen zien we dat het kadaster de aanvankelijke twee percelen veranderde in de drie percelen F 520 huis en erf, F 521 schoolerf en F 522 tuin. Het huis en de school met de ondergrond dienen een openbare functie, dus vrijstelling van belasting, maar de tuin werd wel belast. Opmerkelijk genoeg is dat van de aanbouw en de herbouw, genoemd in de kadasteradministratie, niets is terug te

vinden in de notulen van de gemeenteraad. Zeer waarschijnlijk hadden deze ingrepen betrekking op een bijgebouwtje, een schuur of iets dergelijks.

De school en het meestershuis in Terborg kwamen daarna een reeks van jaren niet meer voor in de notulen van de gemeenteraad. Hieruit mogen we de conclusie trekken dat de gedane investeringen in het schoolgebouw en de onderwijzerswoning geen kosten meer veroorzaakten. In april 1876 werd nog wel besloten om de grote schoolzaal door separatiewanden te splitsen. Dit zorgde ook voor aanpassingen in de enige schoorsteen en ook de frisse lucht voorziening moest worden aangepast. Het ging hier om een investering van ruim vierhonderd gulden.

De oude school uit 1866 werd te klein

Op 30 juli 1884 werden in de gemeenteraadsvergadering de bevindingen en aanbevelingen besproken, gedaan door de districtsschoolopziener, de onderwijscommissie uit de raad met architect Heezen. Besloten werd om Heezen te vragen om voor de school in Terborg een ontwerp-tekening en een bestek te maken voor een schoolgebouw, geschikt voor 150 leerlingen. Deze in gang gezette actie werd onder andere vertraagd, doordat op 31 augustus 1886 Gedeputeerde Staten van Gelderland weigerde een lening van f. 40.000,- goed te keuren die bestemd was voor een totale reorganisatie van de scholen en de onderwijsvoorzieningen in gehele gemeente Wisch.

Pas op 30 juli 1894 meldde wethouder A. Huender aan de raad dat er veel achterstallig onderhoud aan de school in Terborg was. Zo waren de schoolbanken en de schoolborden aan een verfbeurt toe, terwijl het overige houtwerk diende te worden

governist. De afvoerbuizen naar de beerput en de beerput zelf waren aan vervanging en reparatie toe. Door deze opmerking van Huender besloot de raad om architect Ovink uit Doetinchem in te schakelen om een en ander eens grondig te bekijken, zodat hij een aanbeveling kon doen.

Nieuwbouw van de onderwijzerswoning en school, een moeilijk proces

Op 2 april 1901 overleed op 62-jarige leeftijd hoofdonderwijzer Willem Johannes Leijds (*1839). De gemeenteraad Wisch benoemde in haar vergadering 3 september 1901 ter vervanging A. Weenink als hoofdonderwijzer.

Een geschikt moment was nu de onderwijzerswoning aan de eisen des tijd aan te passen. B & W hadden de school en onderwijzerswoning nader bekeken en door wethouder Huender werd de raad met de volgende problemen aan woning en schoolgebouw geconfronteerd:

- de woning is ongeschikt voor bewoning door het schoolhoofd
- de speelplaats is te klein
- de ontworpen tramlijn Lichtenvoorde - Zeddam veroorzaakt een zeer gevaarlijke situatie voor de leerlingen (de school stond toch wel behoorlijk dicht aan de Grote Straat)
- Er zijn slechts drie klaslokalen, waardoor in één lokaal 2 leerkrachten les moeten geven
- Terborg breidt uit en daarom zou er zeker één lokaal bijgebouwd dienen te worden.

Verschillende plannen werden uitvoerig in de raad besproken. Zo stelde wethouder Huender voor een woning te huren van de broers Boelen-Huender aan de Doetinchemseweg en zo verdedigde hij dat een wandeling van en naar school voor de hoofdonderwijzer zelfs heel gezond zou

zijn. De burgemeester confronteerde de raad als volgt met zijn conclusies:

- Verschillende zaken pleiten voor afbraak van de onderwijzerswoning
- de gang in de woning is zeer vochtig
- het geheel is in slechte staat
- de indeling is slecht
- het dak is nog wel te herstellen
- het achterste deel van de woning is rijp voor afbraak.

Besloten werd de verschillende mogelijkheden met architect H. J. L. Ovink (*1836) te bespreken en daarna een definitief plan te kiezen. In de gemeenteraadsvergadering van 24 oktober 1901 werden drie plannen van architect Ovink besproken.

- Plan 1 kost f. 5000.- en wordt door de voorzitter afgedaan als te duur.
- Plan 2 kost ca. f. 4000.-
- Plan 3 is een gedeeltelijke verbouwing die f. 1500.- à f. 1600.- zou gaan kosten.

De burgemeester meende dat het schoolhoofd bij de school behoort te wonen. De raad ging er van uit dat wanneer de problemen niet grondig werden aangepakt er na enkele jaren toch weer hoge reparatie- en onderhoudskosten zouden volgen. Na een uitgebreide discussie werd er gestemd. Zes raadsleden waren voor afbraak en nieuwbouw van de onderwijzerswoning. Drie gemeenteraadsleden waren tegen nieuwbouw, terwijl wethouder Huender zich onthield van stemming. En zo werd op 24 oktober 1901 in de raad besloten dat architect Ovink een plan zou gaan maken voor nieuwbouw van de woning, maar wel goedkoper dan de eerste twee gepresenteerde en besproken plannen. Wethouder Huender zei toe dat hij wel een woning beschikbaar heeft die tijdelijk als onderkomen voor de hoofdonderwijzer dienst kan doen.

Het slechte onderwijs in Terborg besproken in de Raad

In de raadsvergadering op 3 januari 1902 werd een schrijven van Gedeputeerde Staten van Gelderland besproken over het onderwijs. Hieruit wordt duidelijk dat de schoolopziener in het district Zutphen behoorlijk de alarmbel had geluid bij GS van Gelderland over de school en het onderwijs in Terborg en wel met de volgende opmerkingen:

- het onderwijs te Terborg was al jaren achtereen ontzettend slecht
- hopelijk breken onder de nieuw benoemde hoofdonderwijzer betere tijden aan
- aanschaf van een groot aantal leerboeken en leermiddelen was hoognodig
- onderwijzeres Reinders kreeg zelfs verlof om op maandagmorgen 15 minuten te laat op school te komen; dit moet onmiddellijk worden ingetrokken
- onderwijzeres Egberts dient door een betere vervangen te worden
- invoering van vak I kan in het eerste jaar nog geen sprake zijn
- aangedrongen dient te worden om achter de bestaande school een geheel nieuwe school te bouwen met vijf lokalen.

De voorzitter concludeerde:

- dat het onderwijs in de laatste jaren veel te wensen overliet, was algemeen bekend
- in de toekomst kunnen door verbeteringen, betere toestanden ontstaan
- leerboeken en leermiddelen volgens de nieuwste inzichten zullen moeten worden aangeschaft
- het verlof voor onderwijzeres Reinders is inmiddels al ingetrokken.
- onderwijzeres Egberts kan niet zomaar worden ontslagen en er waren tot dan toe geen directe redenen voor geweest
- B & W hoopt dat zij onder een nieuwe hoofdonderwijzer beter zal presteren. Zo niet, dan vervangen door een betere

- omtrent het stichten van een nieuwe school verschilt B&W totaal van mening met de schoolopziener
- B&W en Ovink vinden, dat wanneer de school in orde is gebracht, deze nog uitstekend dienst kan doen. Wel moet een vierde en een vijfde klas bijgebouwd worden, de ruimte hiervoor is er
- wethouder Huender vindt dat schoolopziener gelijk heeft, maar afbreken vindt hij zonde. In 1886 was er nog een lokaal bijgebouwd. Maar hij wil wel een woning huren voor het hoofd, zodat genoeg speelplaats ontstaat.

Besloten wordt deze zienswijze mee te delen aan Gedeputeerde Staten. In de raadsvergadering van 17 februari 1902 wordt het schrijven van de schoolopziener besproken, waarin hij bezwaar maakte tegen de bouw van de onderwijzerswoning. Hij stelt dat door f. 1.000,- meer te besteden er een onderwijzerswoning ontstaat die waardiger is voor een onderwijzer.

De raad besluit de eigen gekozen weg aan te houden en bij afwijzing door de schoolopziener, de benodigde goedkeuring zelf bij de minister te halen.

Aanbesteding 1902 nieuwbouw onderwijzerswoning

Op 22 april 1902 vond de aanbesteding plaats van het afbreken van de bestaande woning en het weer opbouwen van de nieuwe onderwijzerswoning. De laagste inschrijver was Polman uit Terborg. Aan hem werd de opdracht gegund. Enkele dagen later was Polman tot de ontdekking gekomen dat hij extra kosten over het hoofd had gezien. Het ging om een bedrag van f. 240.-.

Hij vroeg aan B & W of hij dit bedrag buiten de aanneemsom kon ontvangen. De burgemeester stelde voor aan de raad: 'Dit gaat niet gebeuren.'

Een nieuwe school bouwen, maar het geld!

Op 9 juni 1902 werd in een besloten vergadering beraadslaagd over de schoolplannen. In de Raadsvergadering van 30 juli 1902 werd het volgende voorstel behandeld in verband met het scholenplan voor Terborg.

- bouw ener nieuwe school voor Terborg met een buitengewone subsidieaanvraag
- voorwaarde: het rijk moest wel een buitengewone subsidie verlenen
- begroot waren de bouwkosten op f. 16.000,-
- zo zou na de aftrek van de gewone rijks-subsidie overblijven voor de gemeente een bedrag van f. 12.000,-
- B & W stelt voor een buitengewone rijks-subsidie binnen te halen van f. 6.000,-

De raad van Wisch besloot:

- Aan H.M. de koningin wordt de buitengewone subsidie aangevraagd als volgt:
- door toename van bevolkingsgroei was de huidige school te klein geworden
- de school is ongeschikt om te vergroten, zie schrijven schoolopziener
- f. 16.000,- minus gewone subsidie blijft voor de gemeente nog f. 12.000,-
- door belastingverhoging was dit niet op te brengen, daar die al zo hoog mogelijk zijn en er voor de ingezetene geen draagkracht meer over is.

Reden om deze extra subsidie van f. 6.000,- te vragen volgens art. 49 lager onderwijs-wet.

In dezelfde raadsvergadering werd door Huender opgemerkt, dat hij het betreurt, dat de pas nieuw gebouwde onderwijzerswoning wel een erg armoedige indruk maakt. Eén buitenmuur is geheel van oude stenen opgetrokken, terwijl het dak is behangen met allerlei soorten en kleuren dakpannen. De burgemeester zegt

toe om er met architect Ovink over te spreken. Maar merkt wel op dat er door B & W bij Ovink op was aangedrongen om zo zuinig mogelijk te werk te gaan.

Geen extra rijkssubsidie en toch bouwen

In de raadsvergadering op 31 maart 1903 werd de mededeling aan de raad gedaan dat de aanvraag voor extra rijkssubsidie voor de bouw van de nieuw te bouwen school niet werd ingewilligd. B & W droeg Ovink op nieuwe plannen te ontwerpen. Aan het hoofd der school werd gevraagd een nauwkeurige opgave te doen van het actuele leerlingenbestand. Met de hier volgende cijfers:

Op 7 februari 1902 was het aantal leerlingen 165 en het aantal plaatsen was 172.

Toelating is gevraagd voor:

- 49 kinderen uit wijk A (Terborg)
- 1 kind uit wijk B (Silvolde, Lichtenberg en Voorbroek)
- 3 uit wijk C (Binnenheurne en Sinderen)
- 3 uit Ambt- Doetinchem
- â(in hoofdzaak Gaanderen)

Vermoedelijk verlaten 10 kinderen de school; dus op 1 april moet er plaats zijn voor 211 kinderen. Zodoende is de raad wel genoodzaakt er twee lokalen bij te bouwen. Het weigeren van kinderen uit Ambt-Doetinchem en wijk C zou niet echt helpen, omdat dit beperkte aantallen zijn.

De raad overweegt nu:

- De bouw van twee lokalen was begroot op f 7330.-
- een geheel nieuwe school met zes lokalen zou kosten f. 13650.- of ruim f. 6300.- meer dan bijbouw. Na aftrek van 25% rijkssubsidie van ruim f. 4600.-. Uitgedrukt in jaarkosten tegen 4 % rente

betekent dit een jaarlijkse uitgave van f. 200.- voor de gemeente Wisch

- bijbouw levert een gebrekkig resultaat op
- een nieuwe school bouwen biedt vele voordelen
- daar het zesde lokaal, nu niet direct nodig, kan dienen voor steunlokaal voor militaire oefeningen, voor vergaderingen e.d.
- de meerdere reparatiekosten, die komen bij handhaving van het oude gebouw.
- dat het onderwijs jaren slecht was geweest kwam niet enkel door de leerkrachten maar ook door de slechte toestand der schoollokalen
- de school is inmiddels afgekeurd door de schoolopziener, de architect en de raad.
- voorwaardelijke was al besloten tot nieuwbouw, afhankelijk van de extra rijks-subsidie
- er moet geen oud materiaal meer worden gebruikt bij een nieuwbouw, aldus wet-houder Huender
- een afweging vond plaats dat de R.K. gemeenschap een keer een bijzondere

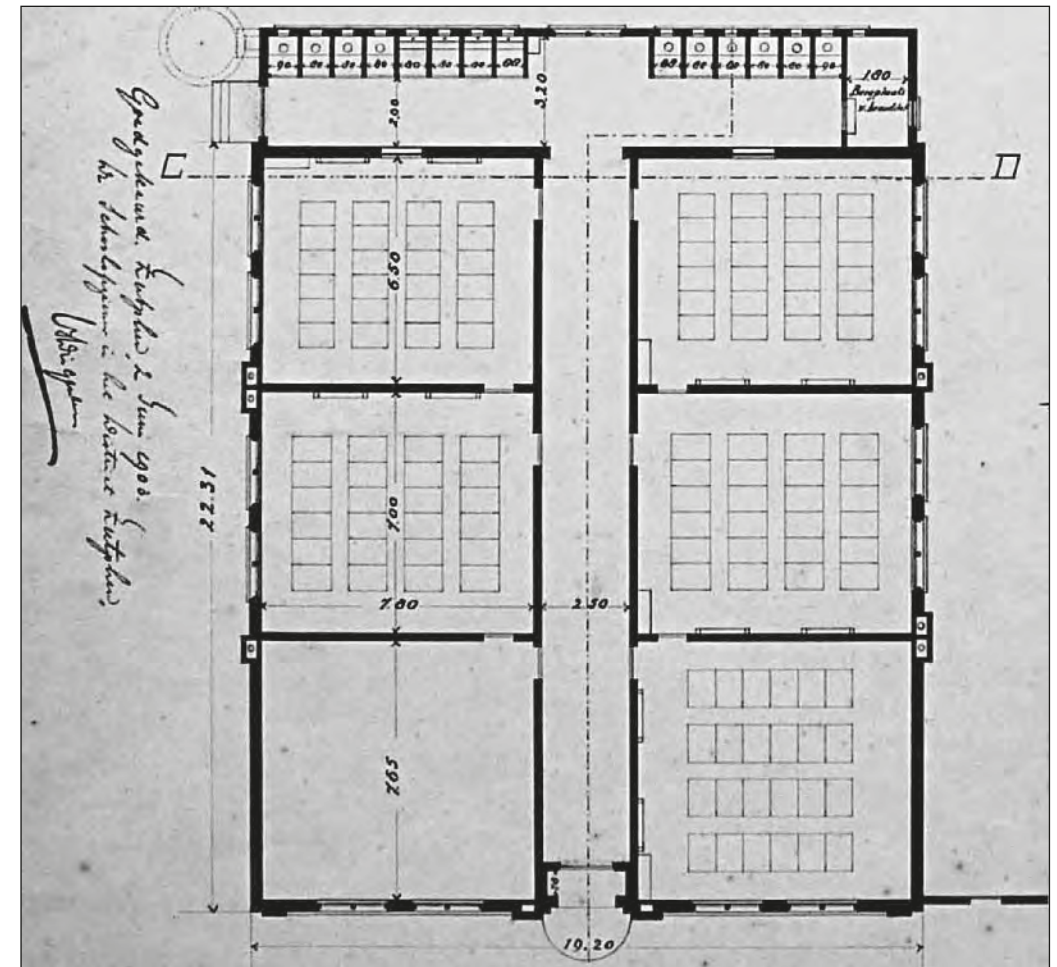
R.K. school zou gaan bouwen, maar omdat zij eerst nog een nieuwe kerk met een nieuwe pastorie zouden willen bouwen, zal een R.K.-school nog wel jaren duren

- de nieuwe school kan achter de oude school worden gebouwd, omdat daarvoor voldoende ruimte is.

In deze langdurige behandeling in de raads-vergadering op 31 maart 1903 werd in stemming gebracht het voorstel om een nieuwe O.L. School in Terborg te bouwen met zes lokalen. Vóór nieuwbouw stemden 8 leden, terwijl de raadsleden Bruggink, Colenbrander en Geesink tegen stemden en voorstander bleken van bijbouw.

In een latere raadsvergadering besloot de raad nog om bij Koerselman de bovenzaal te huren voor f. 2.- per week. Dit ter overbrugging van het plaatsgebrek tijdens de nieuwbouw van de school. Om plaatsing van de nieuwbouw optimaal mogelijk te maken, diende nog enige grondruil

Het ontwerp van de school draagt ook duidelijk de handtekening van architect Ovink. De bogen boven de ramen zijn mooi versierd en de gemetselde band met gekleurde geglaazuurde stenen in de kleur geel en groen werden vaker door architect Ovink toegepast. De fraaie hoofdingang was hiermee eveneens uitgevoerd. De bouwkosten voor deze school bedroegen volgens de aanbesteding in 1903 inclusief het meubilair f.15.983,-.

Hier afgebeeld de indeling van de O.L. lagere school, zoals H. J. L. Ovink het had ontworpen. Zelfs de goedkeuring van de schoolopziener in het district Zutphen had het ontwerp goedgekeurd. Zie links op de tekening. Op de tekening, rechts boven in de boek, was een opslagplaats voor brandstof getekend. De leerlingen die het hebben gekend, kenden het als het 'kolenbok'. Het lokaal links onder op de tekening was ingetekend als leegstaand en werd waarschijnlijk gebruikt als gymlokaal. Mogelijk werd het voor van alles en nog wat gebruikt of verhuurd.

en/of aankoop van 64 m² plaats te vinden met buurman Peppinck en het Gasthuisfonds van Terborg.

Op 10 september 1903 werd een taxatie verricht door drie taxateurs:

1. H.J.L. Ovink van beroep Architect en wonende te stad Doetinchem, als deskundige benoemd door het bestuur der Gemeente Wisch.

2. H. Bounman van beroep Gemeente Architect te Doesburg en wonende te Doesburg, als deskundige benoemd door den Minister van Binnenlandse zaken.

3. A.F.L. Bruil Traanboer van beroep timmerman te en wonende te Terborg Gemeente Wisch, als deskundige benoemd door de sub 1 en 2 genoemden voor het bepalen der waarde van den grond gelegen in de Gemeente Wisch te Ter-

borg, eigendom dier gemeente zijnde en door het bestuur dier gemeente aangewezen voor het stichten van schoollocalen.

Waarschijnlijk was deze taxatie nodig om rijkssubsidie binnen te halen. Opvallend is dat in dit taxatierapport wel het goede kadastrale perceelsnummer werd genoemd, maar niet de juiste oppervlakte werd gehanteerd. De heren taxateurs hadden de waarde per m² gesteld op f.1., maar i.p.v. 1180 m² gebruikten zij 954 m², waardoor de totale getaxeerde waarde natuurlijk f. 226,- lager uitkwam. We nemen aan dat het hier om een vergissing gaat.

In hetzelfde jaar dat de taxatie werd verricht, had H. J. L. Ovink de tekening voor de school al klaar en kon de bouw beginnen. Ook de schoolopziener van het district Zutphen had aan de nieuwbouwplannen nu wel zijn goedkeuring gegeven.

De aanbesteding

Op 20 juni 1903 werd de nieuw te bouwen school door de gemeente Wisch in het gemeentehuis aanbesteed in combinatie met de aanbesteding van de levering van het meubilair dat nodig was voor de nieuwe school. Voor de nieuwbouw van de school werden elf briefjes ingeleverd.

De hoogste inschrijver kwam met een bedrag van f. 18.636,-, terwijl het laagste bedrag uitkwam op f. 14.788,-. Het werk werd aan de laagste inschrijver gegund. Dit was een driemanschap, bestaande uit de aannemers B. Koenders, S. J. van der Kemp en H. Suselbeek, allemaal uit Silvolde.

Daarnaast verbonden zich tot medeaanemers aan dit werk vijf timmerlieden en metselaars uit Silvolde, Aalten en Varsseveld: B. Westerhof, L. Jansen, G. Vreeman, B. Heersink en J. G. Slotboom.

De inschrijving op het meubilair was door G. Vreeman uit Aalten het laagste geschreven voor f. 1.195,-. De hoogste van de

negen inschrijvers kwam met het forse bedrag van f. 2.186,-.

Pas op 19 februari 1904 werd het afbreken en opruimen van de oude L.O. School in Terborg aanbesteed. Van de negen inschrijvers was Elias Bruil Traanboer de laagste met een bedrag van f. 389,-.

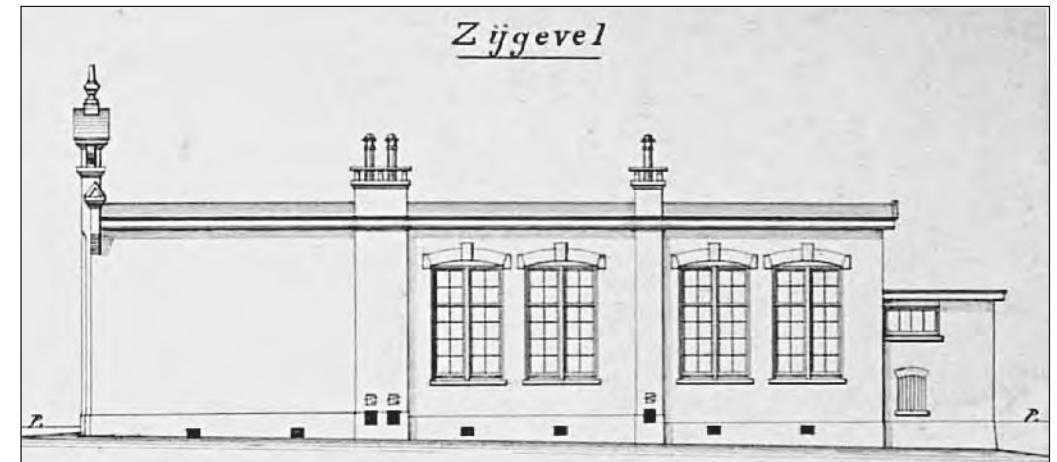
Voor dit bedrag wilde hij samen met de timmerman B. Koenders uit Silvolde deze klus klaren. De stenen moesten kalkvrij worden schoongemaakt en in tassen van 1000 stuks gestapeld, de deuren en ramen in de kozijnen geplaatst, het overige hout spijkerschoon gesorteerd. De gesorteerde sloopmaterialen met het oude meubilair werden op 14 maart 1904 door de gemeente geveild en brachten het bedrag van f. 668,55 op.

Op het briefje van deze opbrengst stond nog bijgeschreven 'goed mee gevallen'. Hierna kon de opbouw van de nieuwe Openbare Lagere School in Terborg beginnen.

De notulen van de raadsvergadering van 29 december 1903 melden dat op het moment dat de bouw van de nieuwe school was voltooid aan de raad werd voorgesteld de school te verlichten met elektrische verlichting en dit dan ook meteen in alle lokalen te doen. Dit voorstel werd met algemene stemmen aangenomen.

In 1905 werd in de gemeenteraad behandeld dat men door het grote aantal leerlingen het vierde klaslokaal in gebruik diende te nemen. Ook diende men een extra leerkracht aan te stellen. Ook werd besloten voorlopig geen leerlingen uit Ambt-Doetinchem meer aan te nemen.

In 1906 was de rk gemeenschap in Terborg er klaar voor om een bijzondere school (R.K. school) op te richten. Deze nieuwe school, de St. Jorisschool, werd

De enige door mij gevonden foto van deze zo mooie gevel, geheel overeenkomend met de tekening uit 1903. Er zijn geglazuurde stenen in geel en groen gebruikt in de bogen en het siermet-selwerk in de rand van de gevel. Ook de plechtige ingang van dit fraaie schoolgebouw is versierd met geglazuurde stenen. De hier gebruikte bouwmaterialen troffen we eerder aan in de fraaie topgevel van het wijn-pakhuis naast dit schoolgebouw. Foto coll. Mariet Jansen-van Kesteren

op 17 augustus 1909 in gebruik genomen. Voor de Openbare lagere school was dit een behoorlijke adering. Enkele leerkrachten kregen ontslag en men ging in afgeslankte bezetting verder met het hoofd en drie leerkrachten.

In november 1911 werd het hoofd der openbare school, de heer G.M. Kreiken, door ziekte getroffen en hij kreeg eervol ontslag.

Verzoek van enige Terborggenaren: oprichting M.U.L.O. school

Nu er een nieuw schoolhoofd benoemd moest worden, diende een aantal ingezetenen van Terborg op 26 augustus 1911 een verzoek in bij de gemeenteraad om de openbare lagere school in Terborg uit te breiden met een M.U.L.O.-school. Nu toch een nieuw schoolhoofd zou worden aangesteld, diende deze te beschikken

Toen men in de jaren 1970 besloot de school een andere bestemming te geven, heeft men de voorgevel links op de tekening eenvoudig weggebroken en nieuw front teruggeplaatst. Dit zou beter passen in die tijd. De zijgevel is grotendeels gespaard. Zie hieronder een detailfoto van het raam in de rechterzijgevel. Een detail van een boog. Deze foto kon nog worden gemaakt van een van de vier raamkozijnen in de nog bewaard gebleven zijgevel.

over de bevoegdheden voor het M.U.L.O.-onderwijs. Dit leidde in de raad tot hele discussies. Het mocht de gemeente geen extra geld kosten en de goeude burgerij van Terborg die hun kinderen meer wilden laten studeren, moesten daarvoor de portemonnee zelf maar trekken.

Na meerdere vergaderingen werd de raad het toch eens, zodat het voorstel met een ruime meerderheid werd aangenomen. Het zou in het grootste belang der gemeenschap zijn dit onderwijs voor iedereen toegankelijk te maken, ook al kostte dit wat extra's.

De raad had berekend wanneer 20 leerlingen de M.U.L.O.-school zouden bezoeken de school kostendekkend zou kunnen draaien.

Op 14 november 1911 werd als hoofdonderwijzer met de benodigde aktes aangesteld de heer J. G. Kobus. Hij was tot dan hoofd van de school in Varsseveld. Enige jaren later, op 8 januari 1915, was het nodig om maar liefst vier nieuwe lokalen bij te bouwen. In 1917 werd tot hoofdonderwijzer in Terborg benoemd Mathijs van Rijswijk. Er zijn in 2014 niet zoveel mensen

meer die bij meester Van Rijswijk in de klas hebben gezeten.

Nog wel veel Terborggenaren kunnen zich zijn opvolger meester Hermen van der Hust herinneren. Hij was geboren in 1896 te Rotterdam. Bij hem kon je ook examen doen voor het rijbewijs. Een rondje draaien voor de school en dan een keertje de Hoofdstraat op en neer, terwijl hij de verichtingen gade sloeg vanaf de bomen voor de winkel van juwelier Hendrik Braam. Meestal was je wel geslaagd. Van der Hust is overleden, voordat de schoollocatie Hoofdstraat 85 voor het onderwijs werd gesloten.

Aan het gebruik van deze schoollocatie kwam in de tweede helft van de 20e eeuw een einde. Terborg breidde in die jaren flink uit en men besloot in Elsensohnstraat een nieuwe school te bouwen. Het gedeelte M.U.L.O.-school verhuisde het eerst naar de Elsensohnstraat. Enige tijd daarna werd daar de openbare lagere school bijgebouwd en kreeg de naam Van Tuylschool. Hier was een plek met meer ruimte voor de beide scholen en zijn leerlingen.

Hergebruik van een oud gebouw

De oude schoollocatie Hoofdstraat 85 bood een aantal jaren onderdak aan de bibliotheek en gymzaal voor Terborg, totdat de bibliotheek door nieuwbouw in de Herman van Velzenstraat werd vervangen. De school is door de gemeente Wisch overgedragen aan de Stichting Gravenhuis met aan het roer Gijs van Oort, een man met een hart voor gymnastiek en atletiek en voor de minder validen. Ook werd daarvoor een soosruimte ingericht op de plek van de oude bibliotheek. Het gymlokaal van de school werd nog geruime tijd gebruikt door Prinses Juliana, die later door het samengaan met Olympia de naam Terborgse Gymnastiek Vereniging kreeg. Inmiddels staat Hoofdstraat 85 al vele jaren leeg. Het wacht op de slopershamer van de gemeente Oude IJsselstreek.

Het Meestershuis

Het meestershuis en de school zijn nagevoegd in hetzelfde jaar gebouwd. Als we de gemeenteraadsnotulen volgen, is in 1902 het meestershuis gebouwd en daarna in 1903 het schoolgebouw.

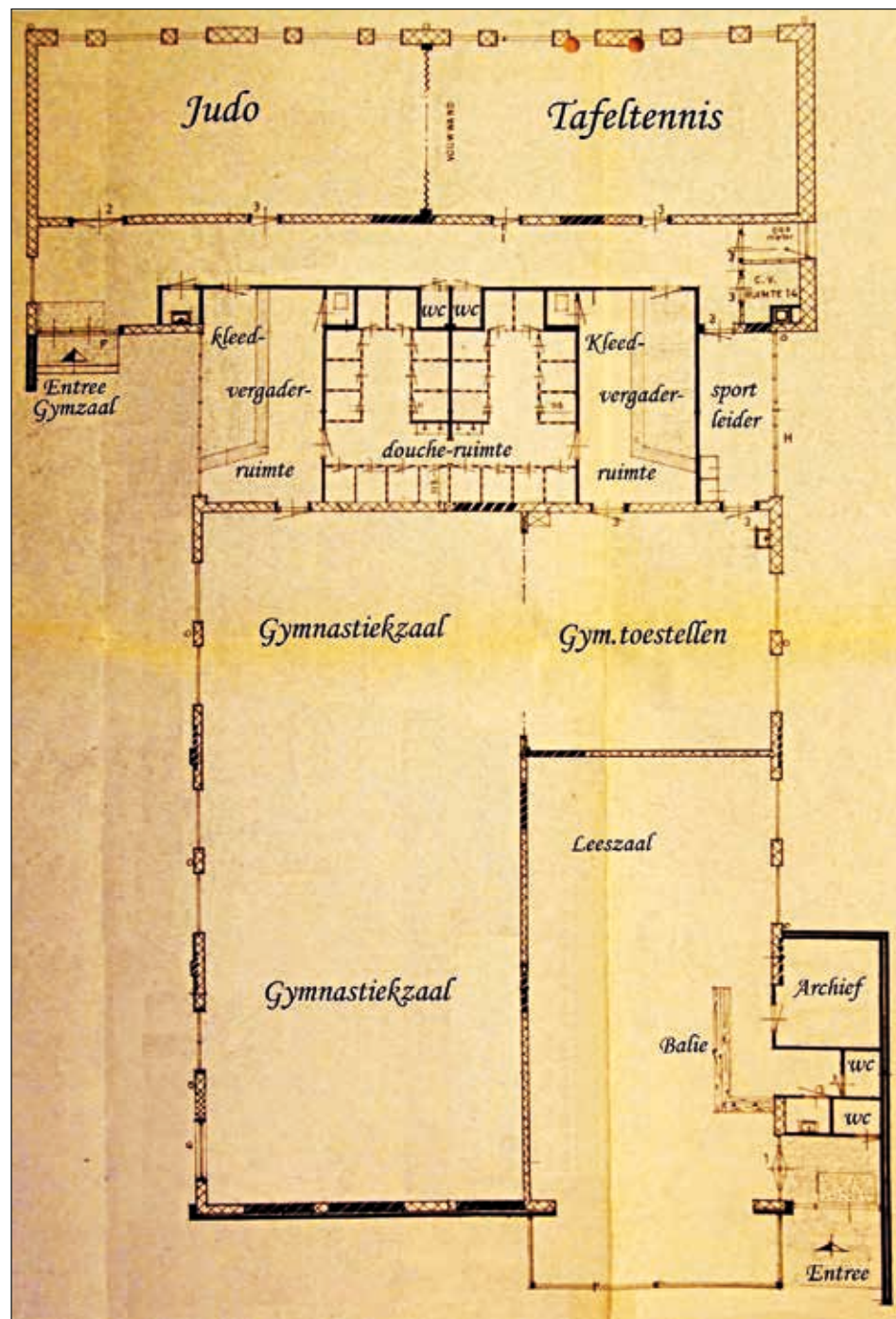
Het vermoeden dat er bij dit ontwerp delen van de oude woning zijn hergebruikt, wordt bevestigd door de opmerking in de kadastrale administratie '**dj 1905 verbouw**', terwijl bij de bouw van de school in hetzelfde dj 1905 gesproken werd van **dj 1905 stichting**, d.w.z. complete nieuwbouw.

Het genoemde dj 1905 in het kadaster komt overeen met de werkelijke bouwdatum, wanneer we er één of anderhalf jaar aftrekken.

Het is goed mogelijk dat het schuin aflopende dak nog een restant is van het oude meestershuis.

Sneempret op het schoolplein Hoofdstraat 85. Velen zullen zich dit herinneren. Op de achtergrond de winkel van juwelier Braam en rechts nog net zichtbaar de winkel van zadelmaker en meubelstoffeerder Fontein. De hoge blinde muur links is het pakhuis van wijnkoper Deurvorst. Foto uit collectie Herman Jansen

In 1969 werd door de gemeente Wisch de voorgevel van de oude school weggebroken en vervangen door het aanzicht dat we nu nog aantreffen. Getekend onder architectuur van Rodenburg te Nijmegen. Rechts onder op de tekening kreeg de bibliotheek een plek met een leeszaal en een balie. Achter in de bijbouw van de oude school werd een plek ingericht voor judo en tafeltennissport.

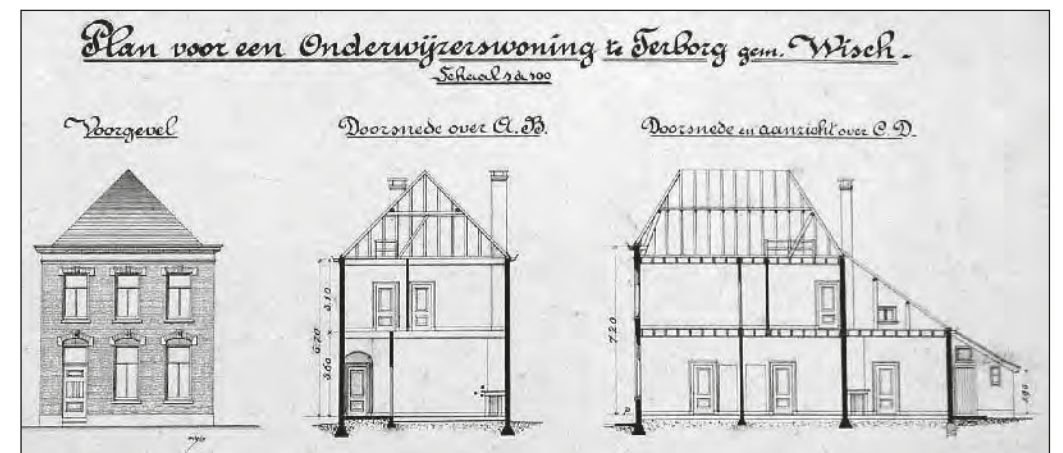
Rond 1975 moet men toch wel heel duidelijk de overtuiging hebben gehad dat deze nieuwbouw veel mooier zou staan dan de fraaie compositie van architect H.J.L. Ovink Sr. uit 1903. Ovink werd geboren in 1836 in Terborg in het huis Hoofdstraat 68 en hij overleed te Doetinchem drie dagen na zijn 88e verjaardag.

De opmerking van wethouder Huender dat het dak was behangen met verschillende soorten pannen wordt bevestigd, als we de dakbedekking van het schuin aflopende deel vergelijken met de rest van de pannen. Dakpannen, mits goed gebakken, blijven wel meer dan honderd jaar bruikbaar. De onderwijzerswoning is sinds de bouw in 1903 onaangeroerd gebleven. Nu in 2014, verkeert de woning niet in een opti-

male staat van onderhoud en is dan ook niet meer als woning in gebruik. Ze werd gebruikt als opslagruimte voor de eraan gelegen Animal-Care-winkel. Gedurende mijn onderzoek voor dit artikel is deze activiteit ook gestaakt en staat het meestershuis leeg. Lekkages veroorzaken ook hier een geleidelijk einde van dit niet onmogelijke herenhuis van architect Ovink. De zijgevel is nu geheel overwoekerd door klimop.

Architect H.J.L. Ovink tekende niet alleen luxe en rijk versierde woonhuizen. Dit meestershuis is daarvan voorbeeld. Het contrast met bijvoorbeeld de pastorie der NH Kerk, schuin tegenover gelegen, is groot.

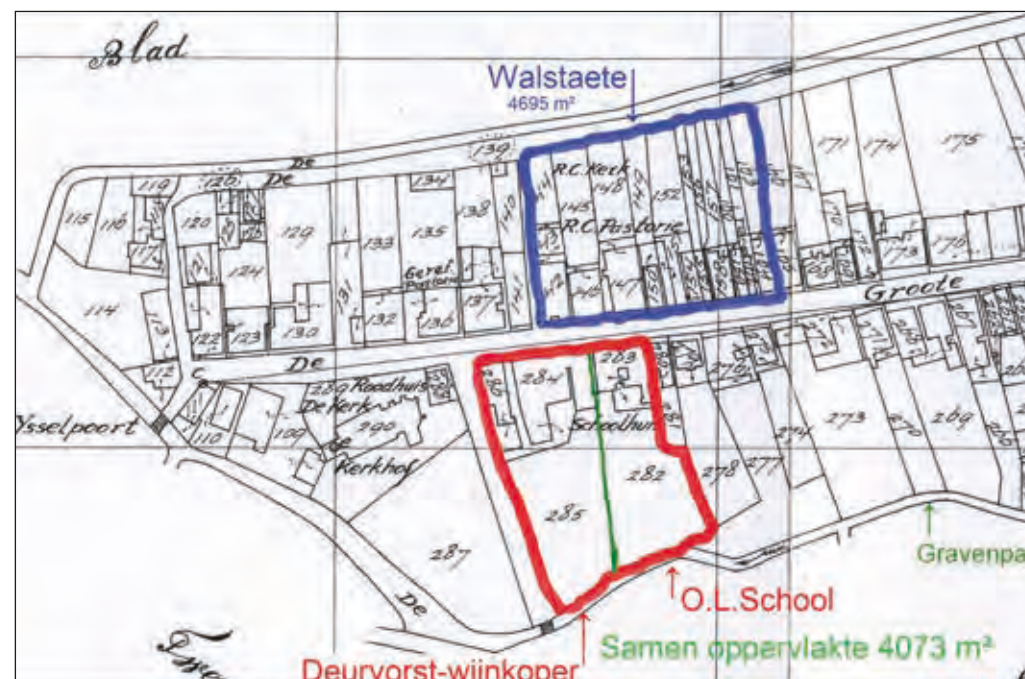

Het verschil in rollaag boven de kozijnen tussen beneden en de bovenverdieping is exact volgens de tekening uit 1903 van architect Ovink. Een reden om rondbogen aan te brengen boven de ramen van de bovenverdieping is er niet, omdat er boven de kozijnen vrijwel geen muurwerk voorkomt. Daarnaast zou het gebouw onnodig hoog worden door het aanbrengen van rondbogen op de bovenverdieping.

De groei is zo onstuimig dat die in de troosteloze beneden- en bovenvertrekken naar binnen is gekropen en daar als een groene decoratie dienst doet. Ook dit huis is geplaatst op de monumentenlijst van de gemeente Wisch. De beschrijving in dezelfde monumentenlijst spreekt van 'een uit de tweede helft 19^e eeuw stammend berenhuis, waarbij er in 1916 een verdieping bij bovenop gebouwd is'. In mijn onderzoek bij het raadplegen van het kadaster met daarnaast de beschikbare originele tekening gedateerd 1903 en de

notulen van de gemeenteraad van Wisch bevestigen geenzins deze bewering van de monumentencommissie. Nu het pand van de wijnkopersfamilie Deurvorst, de O.L. en M.U.L.O.-school met het meestershuis, in eigendom zijn bij één eigenaar, de gemeente Oude IJsselstreek, zou er in combinatie met het Gravenpad een project kunnen ontstaan, waardoor de twee ontwerpen van architect H. J. L. Ovink een belangrijke plaats kunnen innemen.

De opulling tussen kozijn en rollaag met visgraat metselwerk is typisch voor werken van architect Ovink. De in de monumentenlijst genaamd 'ingekeerde florale decoraties' is natuurlijk een fraaie versiering, die ook weer past bij de bouwstijl van architect Ovink.

Op deze afbeelding staat de omvang van het aanstaande deel voor de beoogde sanering, ten opzichte van de complete en voltooide nieuwbouw 'Walstaete'.

Bronnen:

- Minut plans uit de historische atlas van Wisch
- De originele ontwerptekeningen uit het archief van de familie Ovink
- In het archief Ecal Doetinchem gevonden:
- Kadastrale gegevens school en schoolhuis
- Raadpleging gemeenteraadsnotulen Wisch toegang 0565 inv. nrs 4 t/m 17
- Repertoires en aktes gemeente Wisch toegang 0565 inv. nrs 150 en 151 (1863-1872 en 1873-1881)
- Bouwdossiers bij de Gemeente Oude IJsselstreek
- foto's uit eigen collectie.

Hier hebben we nu al zo lang op gewacht ... ruim 40 jaar na uitgave van het boek *Dinxperlo en zijn bewoners* heeft Ben Maandag de moed verzameld om zijn verzameling foto's, ansichtkaarten en krantenfoto's samen te vatten en uit te geven in boekvorm. Bijna vanzelfsprekend komen ook *Sudervick* en *Breedebroek aan bod*. De verzameling foto's is zo uitgebreid dat er zelfs twee boeken zullen verschijnen.

DINXPERLO en DE HEURNE in beeld

Een boek op A4-formaat, in kleur, gebonden, op mooi papier gedrukt met hard koft en 500 pagina's dik zo beschrijft Ben Maandag het eerste deel dat deze herfst verschijnt.

Mijn hobby is eigenlijk begonnen toen ik begin jaren zeventig enkele prentbriefkaarten kreeg van de eerste wereldoorlog met prikkeldraad langs de grens in Dinxperlo.

Samen met Leo van der Linde uit Aalten die Aalten en buurtschappen verzamelde heb ik jaren lang veel verzamelbeurzen bezocht en zo heel wat prentbriefkaarten van Dinxperlo, De Heurne, Varsseveld, Heelweg, Sinderen en Westendorp op de kop getikt.

Omdat ik een drukke baan had als bladmanager van de *Wischpost*, ben ik pas met archiveren begonnen toen ik in 1999 in de v.u.t. kwam. Heel veel foto's, oude rekeningen enz. heb ik er bij gekregen.

Jaren zat ik elke dinsdag in het archief in Aalten om de *Dinxperloosche/Aaltensche Courant* door te spitten. Veel opnames heb ik gemaakt van Dinxperlo, Varsseveld en buurtschappen van 1895 tot en met 1950, toen de couranten het niet meer konden bolwerken.

“Ik heb altijd gezegd: ‘een boek maken doe ik niet.’ Maar ja, je wordt zo vaak gevraagd wanneer kom je met een boek? Materiaal heb je genoeg! Uiteindelijk kon ik niet anders dan ook een ander er van te laten genieten.

Na veel en lang voorbereiden concludeerde ik dat één boek veel te dik zou worden dus zullen het er twee gaan worden. Het eerste zal deze herfst verschijnen en deel twee in 2015. Gedrukt in kleur (al zijn de meeste foto's zwart-wit of sepia) op mooi papier en met hard koft. Het worden twee prachtige boeken van ca. 500 pagina's per boek.”

Veel onderwerpen komen in deze boeken aan de orde: het gemeentehuis met de burgemeester(s), kerken, straten, bedrijven, winkels, verenigingen, de grens met prikkeldraad in 1914-1918 en 1939-1945, de Tweede Wereldoorlog, smokkelen, annexatie en over de jongens die naar Neder-

lands-Indië zijn geweest. Maar daarmee is de opsomming nog lang niet compleet. Zoals Ben Maandag zegt: “Dit is mijn levenswerk.” Leden van ADW krijgen 10% korting op de prijs van € 30,- per deel, als ze één of beide delen bestellen bij:

**Ben Maandag,
Burg. Schepersstraat 1,
7091 AZ Dinxperlo, tel. 0315-653449**

ADW kent Ben Maandag al heel lang en natuurlijk kennen ook onze leden Ben aan de hand van de exposities van oude foto's en oude krantenartikelen die hij al meerdere jaren bij diverse gelegenheden verzorgt. Een voorbeschouwing en een gesprek met Ben Maandag heeft ons volledig overtuigd van de waarde van een dergelijke uitgave en ondersteunen deze dan ook van harte.

We kregen van Ben enkele foto's mee om een indruk, een idee van de tijd te krijgen, van de inhoud. Ook roept Ben de lezers op de ontbrekende namen door te geven van personen op de foto van de Huishoudschool in De Heurne 1925.

Bron: ADW en Rondom Dinxperlo

Foto huishoudschool, staand 3e van links: A. Luth, ondervijzeres, zittend van links naar rechts: 2. ... Tammel (Rexwinkel), 3. Trui Boland (Aaldershuus), 4. Lina Smits (Keupenhuus). Wie weet meer namen?

Verslag excursie Noord-Oost Twente en Lage (D)

Auteur: Berny Wooschot

Op zaterdag 31 mei jl. was het zover, het jaarlijks ADW-uitje vond plaats. Even na 8.00 uur vertrok de bus met ruim 50 geïnteresseerden onder leiding van Jan Berends richting Twente.

Tijdens de lezing een maand eerder had Jan Berends al veel dia's getoond en daarbij heel veel wetenswaardigheden verteld van wat we vandaag zouden gaan zien. Maar ook in de bus gaf Jan weer heel veel informatie, zodat we, op de momenten dat we bij een reisdoel waren aangeland, de bijzonderheden in ons hoofd hadden.

Onze eerste (korte) stop was in Weerselo, bij Het Stift. Hier woonden vanaf de 14^e eeuw ongehuwde dames van adel. Daarvoor was het een klooster. De adellijke dames, die er kwamen wonen, hoefden niet de strenge kloostergelofte af te leggen. Wanneer er later toch nog een prins op het witte paard langs zou komen, mochten ze alsnog in het huwelijk treden.

Na de sfeer rondom Het Stift te hebben geproefd, gingen we verder over de Fleringer Es, passeerden de 'Kroezenboom', waar vroeger hagenpreken werden gehouden, en werden we bij Tubbergen door Jan op het grote beeld van priester Schaepman gewezen. Dr. Schaepman werd

als eerste priester in 1880 in de Tweede Kamer verkozen. Bij watermolen Bels in Mander was koffie met gebak voor ons gereserveerd. Het weer was gelukkig goed, zodat we op het terras konden zitten. Uiteraard wilde iedereen ook de watermolen bezichtigen die wordt aangedreven door het water uit de Mosbeek. Het geheel vormt een idyllisch plekje; helaas was er niet genoeg tijd om de een paar honderd meter verderop gelegen watermolen Frans te bezoeken.

Daarna gingen we richting Duitsland. Net over de grens ligt het plaatsje Lage, waar een oud Twickelbezit te zien is, ooit gekocht door de toenmalige heer van Twickel, Johan van Raesfelt.

We maakten een wandeling langs het kerkje, met in de kerkmuur teksten in het Nederlands, de dubbele watermolen en de Hollandse huizen. In deze huizen woonde vroeger het personeel van de burcht van Lage. Deze burcht is nu nog slechts een ruïne, aan het oog onttrokken door bomen en het huis Lage.

Inmiddels werd het tijd om de lunch te gaan gebruiken. Dit vond plaats bij de watermolen op Landgoed Singraven te Denekamp. Ook hier weer een mooie ambiance. Het water en de molens waren de moeite waard om te bekijken. Het schijnt vroeger een complex geheel te zijn geweest met de oliemolen, een korenmolen en een houtzaagmolen. Prachtig om te zien.

Omdat het bezoek aan huis Singraven pas later mogelijk was, werden we naar Ootmarsum gebracht. Niet een hele grote plaats, maar wel eentje met stadsrechten. Het staat ook wel bekend als de siepelstad. En zoals de meeste Achterhoekers wel zullen weten, is de Nederlandse benaming van een 'siepel', eenvoudigweg een 'ui'. Ootmarsum is een alleraardigst oud stadje met vakwerkhuisen, een paar oude kerken

en een mooi oud stadhuis. Er zijn veel galeriën te vinden; de meeste van ons hebben de galerie van Ton Schulten bezocht. Schulten is geboren in Ootmarsum en tegenwoordig een bekend kunstschilder.

Om 15.00 uur werden we verwacht in Huis Singraven. Hier zouden we in groepen rondgeleid worden.

Het huis is prachtig gelegen, bijna geheel omringd door het meanderende riviertje de Dinkel. De laatste bewoner was Willem Frederik Jan Laan, tevens eigenaar. Na zijn dood in 1966 werd het geheel overgedragen naar 'Stichting Edwina van Heek'. Alles moest blijven zoals het was, en tegenwoordig is er de mogelijkheid tot bezichtiging van het huis.

Onder deskundige begeleiding van gidsen kregen we diverse stijlkamers te zien. Via de dameskamer, de eetkamer, de bibliotheek, de werkkamer, de gele (slaap)kamer en de herenkamer naar de zilverkamer. Allemaal heel erg mooi, met oude boeken,

schilderijen en heel veel andere 'oudheden'. De rondleiding was voor velen echt het hoogtepunt van de dag.

Jan Berends vertelde ons ook nog van de non van Singraven; toen Singraven eens een klooster was, werd een zondige non levend ingemetseld in een muur. Sindsdien zou de geest van haar nog rondwaren op Singraven...

Gedurende de dag hoorde ik van diverse mensen: "Goh, hier kom ik nog eens terug."

Inderdaad, de omgeving is erg mooi en nodigt uit om de fietsen achterop de auto te laden om in dat mooie stukje Twente te gaan fietsen. Het is hooguit een uurtje rijden vanuit de Achterhoek.

Timmermanswerkplaats Varsseveld

Tekst: Redactie ADW

De vroegere timmerwerkplaats van Willem Hendrik Rexwinkel aan het Zelhemse voetpad. Rexwinkel timmerde veel huizen en boerderijen, onder andere het voormalige rusthuis aan de Doetinchemseweg. Let op de hoge en gebroken kap van de werkplaats. Rexwinkel woonde vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw in het pand ervoor aan de Doetinchemseweg.

Tekenaar: Herman Peppelman

Houten wegen

Niet alleen dit jaar werd de weg van Varsseveld naar Terborg aangepakt, getuige dit artikel in de Landbouwhuishoudelijke Courant, vierde jaargang 1850, nr. 5, van zaterdag 2-2. De krant was destijds gelieerd aan de Geldersche Maatschappij van Landbouw (GMvL), het huidige LTO Noord. In een volgend nummer van het contactorgaan volgt het artikel 'bestraten met houten blokjes' uit 1851.

Goede wegen, vooral zoogenoemde Kunstwegen, die de kosten van vervoer ten minste tot op de helft verminderen, zijn voor den landbouw dikwijls de nuttigste en meest wenschelijke verbetering. Jammer dat zij overal waar Griend en Puin of Oer, niet bij de hand zijn, te hoog loopen om op gewone Boerderijen toegepast te kunnen worden. Hoewel nu het straten met Houtblokjes nog niet in 't vat is, waarin 't zuren moet, zoo is 't geenszins onmogelijk dat hierin met der tijd het middel gevonden zal worden om in een gebrek te voorzien dat vooral in 't zand, waar mestrijden, door modder en plassen aan de order van den dag is, aanhoudend gevoeld wordt.

Het navolgende stuk, overgenomen uit No. 26 der Nijverheids-Courant, zal daartoe misschien kunnen bijdragen.

Toen ik, nu ruim een jaar geleden, een uitstapje naar Varsseveld en omstreken deed, trokken de houten wegen, waarvan in No. 21 der Nijv. Cour. mededeeling gedaan wordt, ook mijne attentie. De 85 el lange proefweg, tusschen genoemde plaats en Terborg, was toen nog niet geheel gereed. Wat men mij er van verhaalde vond ik zoo bekoorlijk, dat ik dadelijk besloot in de buurt mijner woning eene dergelijke proef te nemen, zoo als in het begin dezes

jaars dan ook geschied is. Het eenige wat mij daarvan spijt, is, dat ik, zonder het te willen, de boeren in den omtrek zoo zeer te leur gesteld heb, daar zij elkander stoutweg vertelden, dat er een houten weg van Hellendoorn op Deventer kwam, met een zeker aantal tolhuisjes enz. Eenigen verheugden er zich in, want zij begrepen, dat zulk een weg nooit anders dan voordeelig voor hen kon zijn; anderen waren reeds bedacht op bijwegen, om met de minste opoffering het meeste nut van deze nieuwigheid te kunnen trekken: en het duurde niet lang, of een speculant kwam tot mij met een aanbod van f 1000 's jaars voor de 2 tolhekken, die naar zijn begrip tusschen de buurtschap Heten en de stad zouden moeten geplaatst worden.

Zoo als natuurlijk is, kan ik nog slechts weinig omtrent dit houten plaveisel mededeelen. Ik heb er nog geen stukken ter bezigtiging doen uitnemen en hoop dit ook nog uit te stellen, totdat de reeds aangevangen winter en het volgende voorjaar er hunne krachten op beproefd zullen hebben. Maar ik kan toch opgeven, wat de proef gekost heeft, namelijk:

Dennen, op publieke veiling	
met de ongelden . . . f . 36.32	
uit de hand gekocht . . . > . 14.40	
	----- f 50.72
Transport per as. f . 4.50	
1 daghuurder daarbij . . . > . 1.30	
	----- f 5.80
Zaagloon > 12.50	
Kanthouwen van eenige boomen . > 0.60	
Straten > 10.80	

Te zamen f 80.42	

Deze proefweg is, bij eene breedte van 3 el, geworden lang 25,3 el, zoodat de el gekost

heeft bijna f 1.06. Vrij wat duurder dus dan te Varsseveld, waar de el gekost heeft f 0.57. Dit onderscheid was te groot, om niet dadelijk opmerkzaamheid te trekken en tot vergelijkingen te voeren, waarvan de onderstaande tafel de uitkomsten aantoonst.

Per el kost de weg:	Te Varssev.	Te Deventer	Dus meer te			
Aan hout	$0.36\frac{3}{4}$	bijna 0.75	Dev.	dan te	Varss.	$0.38\frac{1}{4}$
>Gereedmaken der blokjes, zaagl. (kanthouwen)	0.07 $\frac{1}{2}$	ruim 0.17	>	>	>	0.09 $\frac{1}{2}$
>Straatloon	$0.08\frac{3}{4}$	ruim 0.14	>	>	>	0.05 $\frac{1}{2}$
>toezigt	0.04	nihil	Varss.	dan te	Dev.	0.04
Totaal	0.57	1.06	Dev.	dan te	Varss.	0.49

Het hout is te Varsseveld op de plaats geleverd; ik heb daarom ook hier transportkosten onder het hout begrepen. Het blijkt, dat het hout hier tweemaal zo duur is als te Varsseveld. – Minder aangenaam is de opmerking, dat de zaagloonen ook in diezelfde verhouding van elkander verschillen. Dit pleit niet voor het werk onzer arbeiders, of voor de betaling ginds; want

het zagen was ook hier aanbesteed en de menschen hadden niet meer dan f 0.40 daghuur daaraan. Op deze twee posten valt dus niet veel af te dingen. Juist op de derde post, die het minste verschil met het

te Varsseveld besteedde oplevert, meen ik, dat ongeveer $\frac{3}{5}$ zou kunnen bezuinigd worden, zoodat er dan geen merklijk verschil zou bestaan, niettegenstaande er vrij wat grond langs de geheele uitgestrektheid is verwerkt geworden. Voor toezigt is hier

niet speciaal gerekend, omdat het werk niet ver van de hand was en het dus nooit geheel aan toezigt ontbrak.

De bezuiniging, waarvan zoo even is gesproken, zou daarin bestaan, dat men om te straten geen straters in 't werk stelde, die hun daghuur op f 1.25 rekenen, gedeelten van dagen voor geheele aanzien, zich in 't oneindige tot werken gereed maken en gereed zijnde alles even accuraat trachten af te meten en te passen, maar gewone arbeiders van f 0.50 daags, die den weg even goed, zoo niet beter en mooier, zouden gelegd hebben; want op schoone ligging valt in het geheel niet te roemen. Ook nog op andere posten, en wel bepaald op arbeidsloonen, zoude eenige bezuiniging kunnen plaats hebben, zoodat het totaal daarvan zou bedragen f 5.35, en de el zuiver zoude kosten f 1.00, namelijk: aan hout f 0.75, aan zaagloon ruim f 0.16 en straatloon bijna f 0.09.

Ik dien hier nog te doen opmerken, dat onder het gereedmaken der blokjes ook begrepen is het afbasten der dennen, iets, dat ons te laat in de gedachten kwam, maar anders gevoeglijker en met mindere kosten had kunnen geschieden, voor dat

de boomen gezaagd waren. Ook de Heer GRUTTERINK, te Varsseveld, wien de eer der uitvinding in dezen toekomt, raad dit afbasten aan, nadat hij bij 't opnemen van eenige blokjes uit zijnen proefweg (nu 2 of 3 jaar oud) bevonden heeft, dat de bast los zat, en er dus eenige werking schijnt bestaan te hebben, die geen voordeeligen invloed op het geheel kan uitoefenen.

Het is bekend, dat de den, als bouw-materiaal gebruikt, geschild te verkiezen is boven ongeschild. De blokjes zelve zijn ook op 2 palm dikte genomen. Deze dikte geeft zeker eene groote stevigheid aan den geheelen vloer; maar bij de duurte van het hout, zoude het niet ondienstig zijn te onderzoeken, in hoeverre eene mindere dikte zou kunnen voldoen. – De gewone klinker-wegen toch zijn niet dikker dan 1 palm. Kan men nu met de halve dikte hout toe, dan wordt de helft aan materiaal bezuinigd, en dit is nog al van belang, daar de el dan zoude te staan komen op f 0.62 $\frac{1}{2}$.

De breedte van dezen proefweg is genomen

3 el, omdat de grindweg bijv. van Deventer op Raalte, en ook die door Diepenveen op Olst vooral niet breder zijn. Maar aangezien de reiziger op den weg naar Helledoorn (waarop deze proef, met welwillende voorkennis van het gemeente-bestuur van Raalte, genomen is), niet veel last van uithalen heeft, had eene mindere breedte ook kunnen volstaan, en misschien was wel een paar sporen van 0.40 breedte voor de

wielen, met een paardenpad daar tusschen, voldoende. – Hiervan hoop ik ook eene proef te nemen, om later berigt te geven. Zes dennen zijn, kant gehouwen, als kantlaag gebruikt en met pennen bevestigd, om meer stevigheid, vooral aan de zijden, te geven. Het kanthouwen heeft gekost f 0.60, dus nog geen f 0.02 $\frac{1}{2}$ per strekkende el, dat dus, vooral als de kantlaag in de geheele breedte begrepen wordt, eerder eene bezuiniging dan het omgekeerde wordt.

Het komt mij voor, dat de houten wegen wel een onderwerp zijn, der overweging en bestudering overwaardig, vooral voor plaatselijke besturen, armverzoekers en vereenigingen tot werkverschaffing, – omdat het werk, vereischt tot den aanleg van zulke wegen, volstrekt geen bijzonderen aanleg of oefening verlangt, en geheel valt in een tijd, dat er anders niet te werken is.

Het vellen van de bomen, het afbasten en aan blokken zagen, kan altemaal bij harde vorst zoo goed als bij dooi weder geschieden, en zoo te zeggen door een ieder, die nog kracht en lust tot werken over heeft,

verrigt worden. – Het inleggen der blokken of het straten, met het ligte daartoe vereischte grondwerk, is evenmin moeilijk, en tevens het eerste wat na de vorst gedaan kan worden, als gebrek aan werk zich nog allerwege doet gevoelen.

Maakt men een' roijalen weg van 4 el breedte een uur gaans lang, dan moet die kosten aan handen-arbeidsloon, minstens f 1.00 de strekkende el of f 5,555.00.–

Met die som nu, kan men 139 mensen, gedurende 100 dagen, een werkloon van f 0.40 daags verschaffen.

Het is waar, voor een uur gaans zoude men dan nog aan hout noodig hebben per strekkende el p.m. f 3.00, en in het geheel f 16,666.00; doch die som zou aanmerkelijk minder worden bij reducering van de lengte der blokjes. Locale omstandigheden mogen het hier en daar mogelijk maken beterkoop wegen te leggen, maar ik twijfel of ze dan ook zoo breed, zoo stevig, zoo gemakkelijk zijn. Ik zoude durven vragen of ze, met minder geld betaald, wel zoo goedkoop zouden zijn als een, die uit tot bedeeeling bestemde gelden wordt gelegd.

Als te Deventer bijv., waar uit de stedelijke kas jaarlijks bijna f 10,000 als vaste subsidiën aan verschillende armbesturen uitgekeerd wordt, de aandacht eens mogt vallen op deze soort van werkverschaffing, wat zouden stad en omstreken bevoordeeld kunnen worden! Langzamerhand konden alle toegangen tot de stad op die wijze geplaveid en, zoo voortgaande, al de omstreken wijd en zijd van goede wegen

voorzien worden. Heerlijk zouden die uitkomsten zijn! Immers: de omstreken zouden zich verlevendigen; de wandelrid werd voor den stedeling meer afwisselend en aangenamer; de omliggende gronden zouden in waarde rijzen; de vrachten verloren hun grootste gewigt; de landbouw zou daardoor aanmerkelijk worden bevorderd; meerdere welvaart van den landman, zou weldadig op die des stedelings terug werken; deze welvaart en het door den aanleg der wegen verschaft werk zouden der armoede te gemoet komen; de lediging zou gestuit en de eerzucht geprikkeld worden; de bedeelde vond daarin een der middelen om zelfstandig te kunnen worden. Misschien had deze en gene voor zulke wegen wel een boompje of zijne geldswaarde veil, even als nu zijne aalmoes, die met de bedeeelingen jaarlijks zeker eene gansche som bedragen, maar nu door de hand gaan, zonder dat bij het einde van den winter eenige de minste waarde overgebleven is.

Deventer, J.P.G.M.

Welvelde en Hambroick (II)

Auteur: Evert M. Smilda

De poortwachter. Foto auteur.

Het kon haast niet uitblijven. Het Contactorgaan ADW van december 2013 lag nog niet koud in de bus of de eerste telefoontjes kwamen al binnen met daaronder een vraag wanneer deel twee zou verschijnen van het artikel 'Welvelde en Hambroick, leit begraven in de kerk van Aalten'. Dat lag niet in de planning, maar er bleven vragen komen over onder andere Lambert Joost van Hambroick.

Een kijkje in Zenderen bij Borne, een speurtocht naar de plaats waar het huis Weleveld ooit stond en een tweetal bezoeken aan het Stadtarchiv Bocholt brachten de overtuiging dat een deel II toch wel recht van verschijnen had. Overigens, een zwerftocht rond Weleveld kan ik van harte aanbevelen. Wat een prachtig landschap.

Gegevens op internet kunnen je al snel op het verkeerde been zetten. Waar zou Lambert Joost geboren zijn? In Aalten op een bouwplaats genaamd Bulling? Of was het Bulink of Bunekate? Misschien was zijn naam wel Lammert Jobst Hambroch en kwam hij ter wereld op Bullink in Bocholt. Wel, om precies te zijn, Lambert Joost van Hambroick zag het levenslicht op 25 april 1670 op 'Haus Büling gen. Hambrock'.

Dit huis ligt rond zeven kilometer ten zuiden van Aalten, net over de grens met het huidige Duitsland, twee kilometer ten noorden van Bocholt in een prachtig natuurgebied waar in deze tijd ook het openlucht zwembad is te vinden. De oorspronkelijke naam was Büling. Het was ooit een Bisschoppelijk Munsters leengoed, gebouwd rond 1200. In 1390 was het in bezit van de familie Van den

Haghen, in 1406 werd het eigendom van de familie Tencking. Door een lucratief huwelijk kwam het in 1573 in het bezit van de familie 'Von Hambroek'. Zoals in deel I reeds vermeld was Lambert Joost van Hambroek, onder deze familienaam wordt hij verder beschreven, een zoon van Maria Judith van Weleveld en een kleinzoon van Johan van Weleveld en Diepenbroek. Dit laatste komen wij verder nog wel tegen. De Hambroicks waren afkomstig uit het graafschap Meurs in Westfalen.¹⁾

De leden van de familie hebben 178 jaren op 'Hambroek' gewoond, toen werd het in 1751 verkocht nadat er in de loop der jaren veel was 'vertimmerd' en bijgebouwd. Als protestanten waren zij niet thuis in het katholieke Bocholt. Zij werden lidmaten van de gereformeerde (later hervormde en nu protestantse) kerk in Aalten. In het register van lidmaten tussen 1645 en 1700 staan naast honderden namen van Aaltenaren ook een aantal namen van lidmaten 'Uijt het Amp van Boeckholt'. Wij nemen alle toen bekende namen op dezelfde schrijfwijze over ²⁾:

Maria Judith van Welfeldt

Joncker Herman Jan van Hambroek

Juffr. Florentina Angnier van Hambroek

Megteld Anna Englink

Jacob Bennink

Dirck Uffinck op Veltkamp

Jenneken te Kotte

De HoogEdel WelGeboren Heer Geert Willem

van Welfelt tot den Diepenbroeck

Alardus Snetlage

Roletta op bet Holt

Abraham Reghter

Beerndeken Sandbergen

Jan Wissinck

Lijsbeth Clumpembouwers

Bernardus Virakker

Isabella Reyers

Lijsbet Thijsink

Op 'Haus Diepenbroeck', wel eens een klein kasteel genoemd en gelegen vlak bij het Duitse Barlo, verbleef Johan Zeger van Welvelde, nauwelijks vier kilometer, verwijderd van 'Haus Büling gen. Hambroek'. Het huis Diepenbroeck was door een huwelijk in 1521 overgegaan naar het geslacht Welvelde.³⁾ Door het bovengenoemde lucratieve huwelijk in 1573 werden familieleden ook burens van elkaar. Johan Zeger was een zwager van Lambert Joost. Johan Zeger stond als Jonker Welfelt tot Diepenbroeck genoteerd als eigenaar van de 'Huininckstede', een hoeve, gelegen binnen de huidige gemeente Aalten op de grens van de gemeente Winterswijk en het huidige Duitsland. In het verpondingsregister van 1647 staat onder nummer 1271 vermeld:

*„Huinincks Stede, Jor. Welfelt tot Diepenbroeck
Huis, hof 3 sp. bouwland 3 mdr. 3de gerve
Groengront 4 sch. slecht morigh lant
Pacht 18 Ryxdlr. 45-0-. en pontschatt”.*

Rond 1717 heeft hij zijn bezittingen daar verkocht. In 1832 is Hendrik Houwers eigenaar van het goed Huinink.

Lambert Joost huwde met Mechteld Anna Bentinck. Zij is geboren in 1683. Over het jaar waarin zij is overleden bestaat toch enige onzekerheid. De jaartallen 1741 en 1748 worden genoemd. In ieder geval is het duidelijk dat zij eerder is overleden dan haar man. Het echtpaar kreeg tien kinderen, waaronder zeven zonen. Een van de zonen werd naar zijn vader Lambert Joost genoemd. Ter onderscheid zullen wij hem voor de duidelijkheid Junior noemen. Over het jaar waarin zijn vader is overleden bestaat geen twijfel, dat is 1748. Tot nu toe was niet duidelijk waar hij is begraven. Volkomen toevallig werd ook in 1748 de lijst van de Liberale Gifte opgemaakt. In

dat jaar kwam Junior met zijn 'gevolg' naar Aalten. In de lijst lezen wij, dat onder het rot, wij zouden nu zeggen in de wijk, van J. Cuenink op 21 maart 1748 werd genoteerd:

*“Den Heer Lammert Joost Baron van Hambroek
Heer van den Lugtenberg in de Provincie van
Overijssel declareert dat sig hier te Aelten maer
heeft opgehouden om zijn Hngbrn. Heer vader
te begraven. dat op den 10 april aenstaende den
1sten termijn van den 50. penn. aldaar sal betaalt
worden, dat de selve betalingen aldaar sal doen,
met welke verklaringen de Heeren Commissarien
genoegen genomen hebben.*

*Desselvs huishouderse Elisabet Arnolts heeft met
Eede verklaart dat geen 500 glms bezit en iets
gefurneert.*

Engelb. Ekmerd gelijkfals

Johan Smees koetsier gelijkfals

Johanna Hoftijser keukenmeid gelijkfals

Willemina Schuvenbos werkeimeit gelijkfals.”

Wij laten de schrijfwijze voor verantwoording van de Stadhouder en Landschrijver Will. Sigism. Hecking. Lugtenberg moet bijvoorbeeld Luttenberg zijn. Junior kwam naar Aalten om zijn vader te begraven en bracht zijn personeel mee. Mogelijk woonde Lambert Joost Hambroek sinds het overlijden van zijn vrouw in Aalten. Ook zijn dochter woonde in die plaats, echter niet in het rot van haar vader. Voor zover is na te gaan is het de eerste keer dat Junior wordt aangeduid met Baron. De aantekening in de Lijst van de Liberale Gifte geeft bijna met zekerheid aan dat Lambert Joost van Hambroek, net als zijn familieleden, in de kerk van Aalten is begraven. Eigen bank en graf in de kerk lagen in Aalten immers in elkaars verlengde. De aantekening doet ook vermoeden dat het meebrengen van zijn personeel nodig was om de woning te ontruimen.

Gezeten in zijn bank zal Lambert Joost tijdens de dienst als eerste de collectezak zijn voorgehouden. Meestal was dat een hele eer, maar soms ook wel een voorbeeld en een voorrecht of gewoon een recht. Zijn uitpuilende geldbuidel was wel in contrast met de andere kerkgangers, waarvan velen betrekkelijk sober leefden. Door aankoop van de zolder en de grafkelder en schenking van twee Avondmaalsbekers hebben de Hambroicks financieel veel bijgedragen aan de kerk en dus ook aan de Aaltense gemeenschap ⁴⁾. De ruggensteun van de bank van Welvelde in de kerk herinnert ons aan de historie van Welvelde en Hambroek⁵⁾.

- 1) Jet Spits: Och ewig is so lang. Walburg Pers, Zutphen 2003.
- 2) J.G. ter Horst en E.M. Smilda (red.): Rondom de oude Sint Helenakerk. Uitg. Stichting Restauratiefonds van de oude St. Helenakerk te Aalten, 1986
- 3) J. Harenberg: Land van Lochem 2006 nr. 2.
- 4) Voor een levensbeschrijving van Lambert Joost van Hambroek 'Van de wieg tot het graf', zie voetnoot nr.1, in het boek pagina 115.
- 5) Een fraaie, permanente expositie in ingericht in een vertrek van de pleisteren camperplaats Rabo Scheele, enkele bochten in de weg verwijderd van de oorspronkelijke plaats van Weleveld.

- Voor meer informatie, zie op internet onder meer onder Welvelde en Weleveld.
- Tenslotte, graag een woord van hartelijke dank voor de altijd vriendelijke ontvangst en hulp van de medewerkers van het Stadsarchief Bocholt.

Markante Hans Pruim overleden

Auteur: Aggie Daniëls

Op 4 mei 2014 is Hans Pruim overleden, 83 jaar oud. Hij was een markante man. Velen hebben hem wel eens meegemaakt bijvoorbeeld in zijn functie als kantonrechter in Terborg of later als boekhandelaar in Bredevoort. Tijdens de afscheidsbijeenkomst werden veel herinneringen opgehaald, door een studiegenoot, een 'naoste naober', een collega-bestuurder, een collega-boekhandelaar en anderen. Voor dit artikel werd geput uit de toespraken, aangevuld met informatie van zijn vrouw Loeki en hun dochters Ingrid en Marian.

1970, Hans Pruim bezig op boerderij Tammellant, Tammeldijk 6, IJzerlo, toen nog vakantie-woning.

's anderendaags'. Geen wonder dat Hans toen al pleitwedstrijden won. Na zijn studie werd hij aangesteld bij de staande magistratuur, als advocaat op het kantoor van de landsadvocaat in Den Haag.

Naoste naober

Na zijn huwelijk in 1960 met Loeki van Brussel (*1929), ook uit Hilversum, gingen ze in Den Haag en Voorburg wonen. In die tijd leek het hen fijn om een huisje te hebben in de Achterhoek, om in de week-ends en in vakanties naartoe te gaan. Dat werd een klein boerderijtje "Tammellant", aan de Tammeldijk, IJzerlo, gemeente Aalten. Ze kochten het eind jaren 1960.

Daar kwamen ze in aanraking met het fenomeen 'naoste naober'. De naober haalde bij Hans' afscheid anekdotes op. Om een beeld te geven van zijn Achterhoekse periode, citeer ik daaruit: 'In het begin kwamen ze om de twee of drie week-ends naar de Tammeldijk. Ze belden ons dan een paar dagen tevoren of we wilden zorgen dat het huis een beetje warm was. Ze kwamen altijd even bij ons langs met de kinderen en Desto, de hond, wat wij leuk vonden, maar onze kinderen helemaal. Dat betekende 'stadsen in de buurte', oftewel inburgeren. Hans nam zelf het initiatief,

's Anderendaags

Hans Pruim is geboren in 1931 in Hilversum. Hij studeerde rechten in Amsterdam en, na zijn militaire dienst, in Utrecht. Studievriend Gee Vertijn-Stuart vertelde over die tijd ondermeer dat ze op bovenkamertjes woonden in Amsterdam en dat ze natuurlijk bij het corps zaten waar Hans lustrumpraeses werd. Hans kon 'een volkomen gefantaseerd verslag maken van iets serieus' en het ganse dispuut lag dubbel. Vanwege zijn buitengewone taalvaardigheid werd hij steeds vaker gevraagd een verhaal... herstel, rede te houden, wat hij dan deed. Op uiterst deftige, gedragen toon en zonder één kwalijk woord gaf hij de vreemdste verhalen ten beste.' Hij zei nooit 'de volgende morgen' maar

hij informeerde naar gebruiken in de buurt. Toen we vertelden dat het gewoonte was om een intrekkersmaal te geven, was dat niet aan dovemansoren gezegd; we kregen een heerlijke maaltijd.

Hij werd in de familie Bolke genoemd en hield veel van lekker eten. Zo ging hij op Oudjaarsavond zijn neus achterna: hij rook dat mijn vrouw haantjes aan het braden was. Dan moest hij 's avonds maar terugkomen, zei ze. Maar intussen had hij overal een borrel, een biertje of een wijntje gekregen. Toen hij 's avonds kwam, was aan hem te zien dat hij behoorlijk aan Bacchus geofferd had. Hij legde al snel mes en vork naast zijn bord en zijn handen ernaast en zei: 'Pruim hoeft niet meer'.

De buurt bood Hans een echt ouderwetse kruiwagen aan. Hans vond het prachtig, maar we hebben hem er nooit mee gezien. Inburgeren ging verder vanzelf, omdat hij altijd overal aan meedeed zoals hooibalen uit de wei halen, helpen mest laden uit de mestvaalt en leren melken. Hans had al gauw in de gaten als er 'jao, jao' gezegd werd, dat het ook wel eens 'nee' kon betekenen.

Ik heb daar jarenlang de tuin mogen onderhouden, een schoffel was hem niet toevertrouwd, de pen des temeer. We hebben aan Hans een heel plezierige buurman gehad.'

Definitief naar de Achterhoek

In 1978 werd Hans Pruim benoemd tot kantonrechter in Terborg en is het gezin Pruim definitief naar de Achterhoek verhuisd, naar Aalten. Het boerderijtje, of beter gezegd landarbeidershuisje, hielden ze aan. Marian en Gertjan verhuisden mee en maakten hun middelbare school af in Aalten en Groenlo. Ingrid was de deur al uit.

Kantonrechter

Van 1978 tot 1990 was Hans Pruim kantonrechter te Terborg. Hij was nog maar net benoemd bij de zittende magistratuur in Arnhem, toen deze post vrijkwam. Terborg en Groenlo golden zo'n beetje als het Luilekkerland onder de kantongerechten, vanwege de mooie ligging, de prettige mensen, en omdat je er eigen baas was. Hij ervoer deze aanstelling dan ook als een geschenk. In het eerste jaar hier haalde hij regionaal en landelijk de kranten met zijn vonnissen op rijm op sinterklaasdag. Talloze mensen kenden hem, zeker als ze met hem te maken hadden gehad in de rechtszaal. Dat gold ook voor mijzelf [AD]. Ik had op oneigenlijke gronden ontslag gekregen en vocht dit met hulp van de vakbond aan in de rechtszaal. Mr. Pruim had zich een weg moeten banen door alle mensen met spandoeken die me kwamen steunen en hij begon ermee vast te stellen dat hij zoiets nog nooit had meegemaakt. Hij gaf me royaal de tijd om mijn verhaal te doen en ik was blij met het vonnis (dat in mijn voordeel was).

Kantongerechtsgebouw, Silvoldseweg 10, Terborg.

Bloot

In 1984 kocht het kantongerecht Terborg in het kader van de 1%-regeling een beeld van de bekende Nederlandse beeldhouwster Eja Siepman-Van den Berg (*1943). Ik (AD) belde Hans Pruim vorig jaar op in Stegemanhof om hem ernaar te vragen. Hij herinnerde zich nog goed dat hij het beeld bij haar was gaan ophalen in Friesland (in Beetsterzwaag bij Heerenveen). Een bronzen vrouwentorso met prachtige borsten en billen. Het stond achter het gebouw in de tuin op een sokkel en hij vertelde dat hij nog wel eens werd afgeleid door die

mooie borsten, vooral tijdens de kleine rechtszaken op vrijdag. Volgens Loeki had hij gezegd: “De mensen zullen toch niet denken dat je bij het kantongerecht kunt worden onthoofd?” Tonny te Loo weet dat hij zich afvroeg wat de allochtonen van zo’n blote vrouw zouden vinden. Circa 2011 is het beeld gestolen, waarschijnlijk vanwege de waarde van het brons.

Walther Eijkelestam was Hans’ opvolger. Hij vertelt: “Hij was een flamboyante levensgenieter die wel eens uit de Rode Leeuw moest worden gehaald als de zitting begon omdat hij de tijd was vergeten. Na zijn kantontijd was hij lange tijd een zeer gewaardeerd politierechter in Zutphen waar hij veel plezier had van zijn gave des woords. Zijn huis stond stampvol boeken.” Net als Hans werkte Walther graag in Terborg, vanwege ‘je eigen toko’ en vanwege de mentaliteit van de mensen hier. Vaste klanten waren de woningbouwvereniging, ziektekostenverzekering, de vakbond, lokale deurwaarders e.a. Walther kreeg er een collega bij voor civielrechtelijke zaken: huurachterstand, ziektekosten niet betaald, consumentenrecht (auto niet goed gerepareerd) en achterstallig onderhoud. Zelf deed hij de strafzaken en de kleinere overtredingen zoals openbare dronkenschap, door rood rijden, honden niet aangelijnd. Geen misdrijven. Hans deed al die zaken. In 2013 ging het kanton naar Zutphen en werd het gebouw in Terborg gesloten.

Grote versie van het beeld in Rotterdam.

Typerend plaatje van Hans Pruim, Beekhuizen Aalten, 1996

Bestuurder

Hans Pruim was actief in Aalten. Hij zat in allerlei besturen (onder andere behoud van de synagoge, woningbouwvereniging), klachten- en adviescommissies. En hij begeleidde de fusies van enkele zorginstellingen tot de Zorgcombinatie Marga Klompé. Vanaf 1995 was hij voorzitter van de Raad van Toezicht. In die functie zette hij zich met overgave in voor het welzijn van hen die er wonen en werken. Dick Plessius, voorzitter van de Raad van Bestuur: “Naast zijn gezin en werk was Hans Pruim, eigenlijk zijn hele leven, betrokken bij allerlei activiteiten in de samenleving. Voor Hans was dat vanzelfsprekend. Hij wilde dienstbaar zijn aan de maatschappij, die hem in staat had gesteld te bereiken wat hij had bereikt. Hij deed dat vrijwillig en gratis. In 1993 werd Hans benoemd tot begeleider van het fusietraject. Kort daarvoor had hij succesvol een vergelijkbaar traject in de thuiszorg afgerond.

Onze eerste ontmoeting was bij hem thuis in Aalten. Ik stond voor een statig huis in Aalten. Een blauwe stoep, een voorname groene deur en een belletje dat een grote hal achter de deur deed vermoeden. Een meisje deed open en zei dat de heer Pruim zo kwam. Of ik wilde wachten in de salon. Ik voelde me alsof ik bij de koning op bezoek kwam. Het contact liep soepel. Hans schiep een plezierige sfeer, was

belangstellend en kwam snel ter zake. Dat het klikte, kwam vast ook omdat we beiden dol waren op geschiedenis. Zeker over de 16e en 17e eeuw was Hans een expert. Hij kon zaken geweldig duiden en had een formidabel geheugen voor jaartallen.

Een sterk punt was zijn gevoel voor taal. Dat kwam goed van pas. Er moesten statuten komen en bij Hans was dat géén plakken en knippen. Hij schreef de tekst volledig uit met bijzondere aandacht voor de interpunctie, omdat een verkeerd geplaatste komma kon leiden tot de grootste misverstanden. Het passeren van de statuten bij de notaris deed hij ook zelf.

De notaris vroeg: “Stelt u prijs op een volledige of een beperkte voorlezing?”

Hans: “Graag een sterk beperkte voorlezing.”

Na de handtekening merkte hij op: “Vroeger presenteerde de notaris je dan een sigaar.” Voortaan stond er bij de komst van Pruim een doos sigaren op tafel.

Hans vond dat de toezichthouder niet op de stoel van de bestuurder moest gaan zitten en omgekeerd. Hij streefde naar consensus, maar koos zeker niet bij voorbaat de weg van de minste weerstand. Hij was er altijd en was goed op de hoogte. Hij was betrokken en stond pal voor het recht van ieder individu om zijn eigen lot te bepalen.”

Beekhuize in Aalten

Viering van het 25-jarig huwelijk in 1986. Afscheid van de gasten. Op de achtergrond Beekhuize in Aalten.

In 1986 gingen Hans en Loeki wonen op Beekhuize, de voormalige woning van textielabrikant Driessen aan de Dijkstraat in Aalten. Hier dreef Loeki een hotel, of eigenlijk een pension met ontbijt. Hans werkte toen in Terborg en later in Zutphen en Arnhem. Maar voor hij wegging bracht hij de gasten 's ochtends hun ontbijt. Hij vond het heerlijk om gasten te ontvangen, hun verhalen te horen en zelf zijn verhalen te vertellen, over van alles, wat interesseerde hem niet? Op een dag bracht Hans buiten in de tuin een gast een drankje.

De gast bedankte hem, keek nog eens goed, en zei: "U lijkt precies op de kantonrechter bij wie ik vanmorgen moest zijn." Hans: "Dat kan, die ben ik ook."

Bacchus

In Beekhuize begonnen ze een hobby- & zomerantiquariaat, zoals collega-boekhandelaar Rainer Heeke het omschrijft. In 1998 werd Bredevoort Boekenstad geopend. Meteen werd Hans voorzitter van het Hameland-Boekbindersgilde.

Rainer: "Een goed boek en een goed glas wijn horen bij elkaar. Beide leiden de

kenner tot het grootste genot. Daarom wordt een wijnstok door de wijngod Bacchus door Bredevoort gedragen. De wijnstok wordt gerooid bij de voormalige *petite galerie* aan de Hozenstraat 2 en in optocht met muziek naar de Landstraat 13 gevoerd. Pontificaal op de bakfiets: wijngod Bacchus, *in persona* Hans Pruim. Hij declameert de gelukzalige combinatie van bibliofilie en vinologie."

Bacchus-performance in Bredevoort 1998. Boven vlnr Uschi Ross, Rainer Heeke en Renske Waardenburg, onder Henk Visser en Hans Pruim.

De Steunbeer in Bredevoort Boekenstad

Hans en Loeki begonnen twee jaar later - aanvankelijk gewoon in de huiskamer, zegt Henk Visser - een boekhandel en antiquariaat in Bredevoort.

Rainer: "Waar? Daar waar de wijnstok bloeit. In de Hozenstraat 2." Ze richtten zich op (Nederlandstalige) romans, kunst, hobby, jeugd en natuur maar vooral op (streek)geschiedenis, wat Hans' specialisatie was. In zijn werkkamer in Voorburg en in Aalten stonden van vloer tot plafond kasten vol vooral geschiedenisboeken.

Hij interesseerde zich in het bijzonder voor de twee wereldoorlogen en het interbellum. Hij verdiepte zich altijd in de geschiedenis van de streek waar hij was, dus ook die van Terborg, Aalten en Bredevoort. Zo schreef hij in 1985 een artikel over de geschiedenis van het kantongerecht in het Jaarboek Achterhoek en Liemers. En in 1997 het boekje 'Een Spijl in het hek' over hoe prins Maurits Bredevoort heroverde. In de Tachtigjarige Oorlog was het een moerassig gebied en de prins moest een tactiek toepassen. Door gebruik te maken van kurkmatten kreeg hij zijn troepen Bredevoort in. Hans Pruim liet het boekje maken met een omslag in kurk! Het is nog te krijgen, met papieren kaft, in boekhandel 'De Steunbeer' die door Loeki wordt voortgezet.

Hans en Loeki ('Bol en Ted') in hun antiquariaat 'De Steunbeer' in Bredevoort in 1997.

Klasse-verpleging

Dick Plessius: "De laatste jaren kreeg Hans gezondheidsproblemen. Hij moest minder roken van de dokter maar beweerde dat 10 sigaretten per dag volgens de dokter geen kwaad kon. In 2006 nam hij afscheid. Hij kon geen auto meer rijden en was toenemend afhankelijk. In 2011 kwam hij als patiënt/cliënt terecht in verpleeghuizen van Marga Klompé, resp. Pronswede en Stegemanhof (Aalten). Hij klaagde niet; hij kreeg graag bezoek en wist dat hij het dan gezellig moest houden. 'Het gaat goed. De meiden hier zijn geweldig, het eten had iets smakelijker gekund maar verder geen klagen.' Bij ons was hij gewoon meneer Pruim.

De medewerkers vonden hem een leuke man. Onderweg met de rolstoel naar fysiotherapie zei hij: 'Nooit gedacht dat ik nog eens de rijdende rechter zou worden.' Ik hielp hem een keer met het leeg lepelen van een schaalje vla.

*Hans Pruim bij het Karpermeer,
ongeveer een maand voor zijn overlijden.*

heid nam om te bouwen aan een samenleving die omziet naar anderen, en als een warme man. Ten slotte Rainer: 'Denkend aan Hans, rechter in ruste, vrije burger, Bacchus, keyser & boekhandelaar, horen wij zijn sonore stem ...'

*Met dank aan Loeki Pruim en de kinderen,
Gee Verrijn-Stuart, de 'naoste naober',
Dick Plessius, Rainer Heeke, Walther
Eijkelestam, Tonny te Loo, Henk Visser
en Leo van der Linde. Foto's coll. Pruim*

Toen zei hij: 'Dat is nou klasse-verpleging, gevoerd worden door de voorzitter van de Raad van Bestuur. 'Ik zal me Hans herinneren als een man die niet aan de kant bleef staan, maar zijn verantwoordelijk-

Bijzondere ontmoeting VVV Terborg

Auteur: Gerrie te Pas-Stoltenborgh

Sinds het bereiken van de VUT-leeftijd (2006) werk ik, elke donderdagmiddag, samen met een collega, als vrijwilligster bij het VVV-kantoor in Terborg. Het VVV-kantoor is gevestigd in het voormalig Brandspuithuisje (gemeentelijk monument) aan de Sint Jorisstraat 1.

Behalve het normale baliewerk, informatie voor toeristen, de verkoop van verschillende soorten bonnen, fiets- en wandelroutes en streekproducten, gebeurt er soms iets bijzonders, vandaar dit verhaaltje.

Een aantal jaren geleden (zomer 2009) kwam er een oudere man binnen met een hondje. Hij vertelde dat hij heel lang geleden in Terborg had gewoond, aan de Varsseveldseweg. Omdat ik ben geboren op de hoek van de Silvoldseweg en de Varsseveldseweg (13-6-1944) vroeg ik de bezoeker naar zijn naam, het bleek de heer De Wit te zijn. Ik was verbaasd,

naast ons woonde, in de oorlog, de familie De Wit, aan de Varsseveldseweg 1.

Zelf weet ik natuurlijk niets meer van de Tweede Wereldoorlog, maar uit verhalen van mijn ouders, en broer Roel, geboren in 1942, weet ik dat er een heg was tussen de familie De Wit en ons. Mijn vader had een gat gemaakt in de heg, bij luchtalarm (voorjaar 1945) haalde mijn vader mij uit de wieg, en ging hij met mij door het gat in de heg om te schuilen in de kelder van de familie De Wit. Ik vertelde de heer De Wit dat wij destijds naast hem woonden en bij hen in de kelder schuilden. Hij kon zich nog herinneren - hij was zelf destijds ongeveer tien jaar - dat de burens een baby hadden, waarop ik zei: „Nou, en die baby dat ben ik”, destijds dus net 65 jaar geworden.

Het is wel zeer toevallig dat de heer De Wit net kwam op dat ene dagdeel in de week dat ik bij de VVV werk. Voor hem en voor mij een bijzonder moment. Hieruit blijkt maar weer eens dat vrijwilligerswerk iets heel bijzonders kan opleveren.

Het lintje

Auteur: Bennie Eenink

Als je iets doet dat heel belangrijk is voor Nederland, kan het zijn dat je een lintje van de Koningin krijgt. Dat mag je dan op kleren spelden en dan kan iedereen zien hoe goed jij bent.

Zo ongeveer hadden we het die ochtend op school geleerd en zo vertelde ik het tussen de middag thuis, terwijl we aan het eten waren. "Dat klopt," zei opa (*Berend Eenink, 1884-1973*), tussen twee happen door, "Ik heb ok zo'n ding." Mijn mond bleef openstaan van verbazing. Mijn opa die mij altijd van alles vertelde had een lintje en dat wist ik niet? Daar begreep ik helemaal niets van. Waarom had hij mij dat nooit verteld en waarom droeg hij dat nooit? "Nou ja," zei opa, "zovolle bezunders is dat ding van mi-j niet, zi-j hebt der heupe van emaat. Ik wet trouwens niet ens waor at dat ding is ebleven." Maar waarom had hij dat lintje dan gekregen, wat voor bijzonders had hij gedaan? Opa moest zelf lachen bij zijn antwoord: "Dén heb ik ekregen omdat ik niks heb edaon. Of eigelek mot ik zeggen, omdat ik niks heb edaon in de Eerste Wereldoorlog."

Het werd steeds onduidelijker voor mij maar ik kreeg geen kans om verder te vragen. Het eten dreigde koud te worden en mijn moeder greep in. Opa zou het lintje op gaan zoeken en ik moest mijn bord leeg eten om weer op tijd op school te zijn.

De Eerste Wereldoorlog

Toen ik uit school kwam lag het doosje met het lintje al klaar. En nog meer, een paar foto's en een ingelijste oorkonde. "Now wördt 't ingewikkeld," zei opa, "want now mo'k ow eerst uutleggen wat de Eerste Wereldoorlog was." Dat er een Tweede Wereldoorlog was geweest dat wist ik wel. De Duitsers, die rotmoffen waren toen

onze vijand, daar had ik al heel wat verhalen over gehoord.

Volgens opa was de Eerste Wereldoorlog, die nog gewoon 'de oorlog' en later ook wel 'de Grote Oorlog' werd genoemd, veel ingewikkelder. Er deden een heleboel landen mee terwijl de mensen die in die landen woonden nauwelijks wisten waarom ze in oorlog waren. Ooit had dan een regering een ander land beloofd te helpen als het in een oorlog betrokken zou worden. Voor gewone mensen was het heel moeilijk te snappen. "De luu heurn niks, der was nog gin radio en 'n abonnement op 'n krante hadden de meeste mensen ok niet," vertelde opa.

"De Duutsers," zei opa, "wi-j zeien toen nog Prusen, wazzen der natuurlek ok weer bi-j betrokken, die luu stonnen toen ok altied al veuran as der oorlog wier evoerd." Al eerder, in 1870 hadden de Duitsers ook al Frankrijk aangevallen. Dat noemde men later de Frans-Duitse oorlog. De Rijn vormde voordien zo ongeveer de grens tussen de beide landen maar in die oorlog hadden de Duitsers een behoorlijk stuk land ingepikt aan de Franse kant van de Rijn. In 1914 hoorde dat nog steeds bij Duitsland, uiteraard tot woede van de Fransen. Die hadden daarom een groot deel van hun leger aan de grens van dat gebied geconcentreerd. Als het weer tot een oorlog zou komen waren de Fransen van plan om te voorkomen dat de Duitsers nog verder Frankrijk zouden binnendringen en nog liever wilden ze de Duitsers weer terugdrijven over de Rijn. In Nederland

werd bezorgd gekeken naar die situatie. Het zou natuurlijk kunnen dat de Duitsers daarom nu een andere route zouden kiezen om Frankrijk aan te vallen. En die route zou wel eens via België maar misschien ook wel door Nederland kunnen lopen.

De mobilisatie

Eind juli 1914 werd de oorlogsdreiging in Europa steeds groter. Nederland had wel steeds geroepen dat men neutraal wilde blijven maar dat gaf geen garantie dat men toch niet betrokken zou raken in een gewapend conflict. De snelgroeïende onrust was voor de Nederlandse regering aanleiding om met ingang van 1 augustus 2014 *‘een algemene mobilisatie ter verdediging van de neutraliteit af te kondigen’*. Alle oud-militairen tot 40 jaar werden opgeroepen. Op 31 juli 2014 om 15.00 uur werden de mobilisatie oproepen bij de gemeentehuizen opgehangen en door het luiden van de kerkklokken werd het bericht onder de aandacht van de bevolking gebracht. En ook werd gebruik gemaakt van boden om de oproep rond te brengen.

“En toen begon ‘t gedonder,” volgens opa. Opa was dertig jaar en woonde nog thuis op de boerderij *‘Beerlink’* in Halle-Nijman. De oproep was heel vervelend, maar omdat er nog meer kinderen thuis waren kon het werk op de boerderij grotendeels doorgaan. Maar dat was lang niet overal zo. De leeftijd van veertig jaar betekende dat menigeen die opgeroepen werd kostwinner was. En dan werd het vaak heel moeilijk voor die gezinnen.

Veel Achterhoekers hadden Doesburg als mobilisatiebestemming en van daaruit werd men doorverwezen. Of opa ook Doesburg als mobilisatiebestemming had weet ik niet. Wel weet ik dat opa al in het begin van de mobilisatie in de Menno van

Coehoornkazerne in Arnhem was gelegerd. Dat was voor opa bekend terrein, in zijn diensttijd was hij daar ook al wel eens geweest. “Achter ‘t station in Arnhem, dat was dus good te doen met de trein vanuit Varsseveld. Duzend man kon der in de Coehoornkazerne, maor de eerste tied zatten der völle meer in. En ok de andere kazernes in Arnhem zatten stampvol.”

Ook vanuit Arnhem werden veel soldaten doorgestuurd. Naar de kust om een inval vanuit zee af te houden. Anderen werden langs de Belgische grens gelegerd. Op de meeste plekken was men natuurlijk totaal niet ingesteld op zoveel soldaten. Leegstaande fabriekshallen, vervallen en vol ongedierte en ander ongemak werden ingezet. Scholen en andere gebouwen werden gevorderd. En menigeen kwam terecht bij de boeren, in stallen en op zolders. Opa bleef in het begin in Arnhem, “Wi-j mossen de Prusen tegenhollen an den Iessel.”

Toen op 4 augustus 1914 de Duitsers inderdaad België binnen vielen om van daaruit Frankrijk aan te vallen, werden de problemen alleen maar groter. Overal in Nederland begonnen mensen van alles te hamsteren, voedsel, dat was te verwachten maar ook zilveren munten, men had geen vertrouwen in papiergeld. En hoe verder de Duitsers België introkken hoe meer Belgen de grens over vluchten naar Nederland. En voor al die mensen, vluchtelingen en soldaten, was opvang nodig.

Toen na de eerste chaotische maanden duidelijk werd dat er geen direct gevaar was voor Nederland begon voor de soldaten, zoals opa het noemde: “‘t grote niksdoen, wachtlopen, oefeningen, uitrusting poetsen en dat elken dag weer.”

En niemand wist toen dat die verveling vier jaren zou duren, vertelde opa. “De Prusen wollen deur België, zo van de bovenkante Frankrijk binnentrekken en dan naor

Paries. Ze gingen der van uut, dat ze veur Kerstmis 2013 Frankrijk veurgoed hadden veslagen. At dat was elukt wazzen wi-j dus ok met ‘n half jaor weer thuis ewest. Maar ‘t liep heel anders. De Duutsers kwammen niet wieter dan zo umsgeveer de grenze tussen België en Frankrijk.” Opa vertelde dat oorlogvoeren destijds nog heel anders was dan in de Tweede Wereldoorlog. Toen werd er vooral gevochten vanuit de lucht, met bombardementen, beschietingen en parachutisten.

Maar in de Eerste Wereldoorlog ging alles nog over de grond. “Daor, zon betjen op de grenze van Belgie en Frankrijk botsen de legers op mekare. Ze schotten dufteg op mekare, graven grote gaten en loopgravens in de grond en vandaor uut nog meer schieten op mekare, maor ‘t hielp allemaole niks. Ze kwammen van beide kanten gin meter wieter. Vier jaor lang bunt ze an de gange ewest, heupe saldaoten bunt der esneuveld en toen heb de Prusen ‘t maor opegeven en bunt ze maor weer naor huus egaon.” En al die tijd moesten de soldaten in Nederland paraat blijven. “Dan is vier jaor toch wel heel lange,” volgens opa.

‘n Vliegmasjien

Al was het dan vaak saai, misschien had opa toch ook nog wel bijzondere of spannende dingen meegemaakt? Dat wilde ik graag weten. “‘t Was natuurlek ‘n hele andere tied,” zei opa, “en veur die tied he’k bes wel bezondere dinge ezien.”

De Menno van Coehoornkazerne was in Arnhem. Daar midden in een grote stad, dat was voor een jongen van het platteland op zich al iets bijzonders. Vanuit de kazerne gingen ze vaak oefenen op de Veluwe. Ze kwamen daarbij ook wel op de Kemperheide, daar werden vooral schietoefeningen gehouden. Meteen na de mobilisatie was men op de Kemperheide ook begonnen met de aanleg van een vliegveld dat later

zou uitgroeien tot het huidige militaire vliegveld Deelen.

Daar had opa voor het eerst een *‘vliegmasjien’* gezien. Dat verhaal vond ik natuurlijk ook machtig interessant. Een vliegtuig kende ik alleen van plaatjes en van de strepen hoog de lucht. En heel af en toe kwam er een *‘sportvliegtuig’* bij ons over. Als je geluk had vlogen ze zo laag dat je de piloot kon zien zitten. Maar een echt vliegtuig had ik nooit gezien en opa dus wel.

“Now mo’j ow daor niet te völle van veurstellen,” zei opa. “‘n Jaor nao dat de mobilisatie was begonnen, stonnen daor ‘n paar hölten barakken en de heide was ‘n betjen vlak emaaft, dat was alles. Dat was dus ‘t vliegveld. En die vliegtuge, dat was ok niet völle sops. ‘n Hoop latten, völle zeildoek, völle draod en touw. ‘n Paar rade der onder en ‘n motor, zoïets as van ‘n tractor. En dan nog ‘n groten propellor as van ‘n windmölle. Völle meer was ‘t niet. En daor zatten dan een paar kaerls op die der uut-zaggen of ze met ‘n motorfietse op stap gingen. Dat mos ok wel, want die zatten gewoon in de butenloch.” Wonder boven wonder ging zon ding toch de lucht in. Al ging dat altijd niet even soepel. Zo hadden opa en andere soldaten een keer moeten rennen omdat een landende *‘vliegmasjien’* door een onverwachte rukwind op de toekijkende soldaten dreigde neer te storten.

De draad

Opa was ook een tijd wat meer in het zuiden van het land gelegerd geweest. “In de buurte van Boxmeer, Boxtel, of daor argens.” Opa had daar gehoord wat er zich aan de grens met België had afgespeeld. Na de inval van de Pruisen in België en toen duidelijk werd dat Nederland neutraal bleef, waren heel veel Belgen naar Nederland gevlucht. Enorme aantallen, honderdduizenden vluchtelingen, had opa horen vertellen. De meesten waren in

de zuidelijke provincies opgevangen met als gevolg dat het echt moeilijk werd. “De regering stuurt onze soldaten naar Limburg, Braobant en Zeeland om de grenze te bewaken en de Belgen vluchten naar die provincies. En al die luu mossen onderdak en etten hemmen. Ik was bli-j dat ik toen nog in Arnhem in de kazerne was.”

Om te voorkomen dat nog meer Belgen naar Nederland wilden vluchten en om te voorkomen dat er gesmokkeld werd, besloten de Duitsers iets nieuws toe te passen, een elektrisch hek. Langs de hele grens tussen Nederland en België, van Zuid-Limburg tot in Zeeland werd een afrastering geplaatst. En die afrastering werd onder elektrische stroom gezet. “En gin schrikdraad zoat ze now gebruikt om de beste in de weide te hollen, maor hele starken stroom, hoogspanning neumt ze dat,” vertelde opa. Stroom die zo sterk was dat als

je de draad aanraakte meteen dood was of helemaal verbrandde. Opa had die verhalen daar gehoord van soldaten die uit de grensstreek kwamen. Honderden mensen waren op die manieren gedood. Soms omdat ze het toch probeerden om er door te komen, soms ook door ongelukken, omdat veel mensen in die tijd nog geen benul hadden wat elektrische stroom was. Opa had die draad een keer gezien. “Bi-j ons daor in Braobant wazzen ok ‘n paar jongens elegerd die van de Belgisch grenze kwammen.”

Op een zondag waren ze met een groepje soldaten naar hun dorp gefietst, ze hadden koffie gedronken bij de jongens thuis en waren toen naar de draad gewandeld. Uit de verte hadden ze gekeken, want achter de draad liepen Duitse soldaten met geweren als bewaking. En je wist maar nooit hoe die zouden reageren op een groepje Hollandse soldaten. Daar was dus de draad. “Zoiets as

Een in scene gezette Duitse propagandafoto. Op die manier wilde men laten zien wat er gebeurde als men in aanraking kwam met de elektrische draad.

de dräode um de weide, maor dan wel twee meter hoge. En niet éne riego zoas um de weide, maor dri-j riegen. Alleen op den middelsten draod ston stroom. De beide butensten stonnen der ‘n paar meter vanaf en daor ston gin stroom op. Dat was gewoon puntdraod en mos veurkommen dat de mensen bi-j vergissing an de stroomdraod zollen pakken.”

Opa had het alleen uit de verte gezien. “‘t Liep gewoon zoas de grenze liep, dwars deur de weidens en tussen de huze deur. Zo uut de wiede lek ‘t niet zo naar, maor ‘t mot vreselek waezen ewest.” Oma die ook mee had geluisterd vond het zo wel welletjes met die nare verhalen van opa. Opa was het er eigenlijk wel mee eens en had nog wel wat leukere verhalen voor mij.

Onze Mientjen

“Kiek, dat schilderij ken i-j wel.” Opa wees naar het schilderij boven de deur van hun slaapkamer. Dat kende ik zeker wel, zolang ik mij kon herinneren hing dat ding daar. Eigenlijk was het geen schilderij, tegenwoordig zouden wij het een ingelijste poster noemen, ongeveer 70 bij 60 cm groot. Een combinatie van zwart-wit foto’s, tekeningen en teksten.

Ter herinnering aan het 25-jarig huwelijksfeest van Koningin Wilhelmina en Prins Hendrik, 1901-1926, stond er met grote letters boven. Oma was erg koningsgezind en vond alles wat het koningshuis deed prachtig. Hoe ze aan die poster was gekomen weet ik niet maar wel weet ik dat het bij haar paste om het daar neer te hangen. “Die daor,” zei opa, “dat was vrogger onze koningin Wilhelmina, bi-j de saldaoten zeie wi-j altijd onze Mientjen, want zi-j was zo umsgeveer net zo old as wi-j.” Meteen kreeg opa een schrobbering van oma, zo mocht opa niet tegen mij praten over haar geliefde koningin. “Now ja, hoe dan ok, ik heb eur ‘n kere in ‘t echte ezien.”

Dat vond ik geweldig, opa had onze koningin in het echt gezien, dat was wat! Ook dat had zich op de Veluwe afgespeeld. Koningin Wilhelmina bezocht regelmatig het leger om de soldaten morele steun te geven. Veel had opa er echter niet van gezien. De soldaten moesten langs de Koningin marcheren en opa had de pech dat hij zich in de rij bevond die het verste van de Koningin verwijderd was. “De kop bewaegen um te kieken mochten wi-j amper en der stonnen vól te vólle hoge omes um eur hen um eur good te können zien.” Maar opa kon nu in elk geval vertellen dat hij de koningin in het echt had gezien en dat was voor die tijd toch wel heel bijzonder want de meeste mensen kenden haar alleen van foto’s in de kranten. Na afloop van het officiële gedeelte waren er een aantal soldaten die met de koningin hadden mogen praten. Opa meende zich te herinneren dat er geloot was wie daar bij mocht zijn. Opa was er in elk geval niet bij geweest maar hij had later de verhalen wel gehoord. “Ze was bes aardeg ewest,” zo hadden de soldaten verteld die haar hadden gesproken. En ze had van alles willen weten, ook hoe het thuis was en of men zich daar kon redden. Ze had alleen een beetje bekakt gepraat. “Maor jao,” zei opa, “daor bu’j dan ok Koninginne veur.”

Kok in de grote oorlog

Opa was nog steeds in de Coehoornkazerne toen hij op een dag bij enkele officieren moest komen. “Of hij kon slachten,” die vraag kreeg opa voorgelegd. Als boerenzoon kon opa uiteraard slachten. Volgens de officieren was dat het antwoord waar ze op hadden gehoopt. En daarom werd opa daar ter plekke benoemd tot kok. Dat hij kon slachten was het belangrijkste, de rest zou hij wel leren, zo werd hem medegedeeld. Het leger had door de mobilisatie problemen met de voedselvoorziening en er was dringend behoefte aan veel koks. In de

Het schilderij dat oma zo mooi vond.

kazernes was het allemaal nog wel redelijk onder controle maar op al die geïmproviseerde plekken was dat wel anders. En werd opa dus van de één op de andere dag kok op het platteland. Opa pakte een foto van tafel. “Kiek, dat bun ik as kok, argens bi-’n boer in de Betuwe. Dat hele gedoete met dat mobiliseern was natuurelek verloren tied. Maor as ‘t dan toch niet anders kon, dan was kok tenminste nog een redelijk baantje. Minder op oefening en as kok viel der ook nog wel es wat te regelen, a’j begriep wat ik bedoel,” zei opa met een grijns, “veur wat lekkers doet mensen vake ‘n hoop.” “Nee, ik heb ‘t daor niet slecht ehad en dat kö’j ok wel zien ok, ik was toen een stuk dicker.” Volgens oma klopt het wel, opa had zich “in die tied dufteg ehollen.”

De leppel

Behalve de foto had opa nog iets overgehouden aan de tijd dat hij kok was geweest. Opa liep naar de tafellade en haalde zijn lepel er uit. “Dat ding ken i-j ok wel.” Dat ding kende ik inderdaad heel goed. Opa was de enige bij ons thuis die een eigen eetlepel had, op de foto ziet u hem. Een grijs ding waarvan het eetgedeelte veel ronder is als bij een gewone eetlepel. Dat die lepel uit de soldatentijd van opa stamde wist ik wel, maar niet dat het een ‘koksleppel’ was zoals opa het nu noemde. “Völle makkeleker um met te pruyen en ‘t smek ok nog völle lekkerder dan met ‘n gewone leppel.” Oma vond dat ding maar niks. Het zag er niet uit en al helemaal

niet als er ook nog vreemden bij waren. Toch heeft opa er heel lang mee gegeten. Van 1918 tot omstreeks 1960. Wanneer precies weet ik niet en ook niet waarom, maar ergens rond 1960 was de lepel verdwenen.

De ‘leppel’ van opa naast een gewone lepel. Ik heb nooit begrepen waarom opa zo verknocht was aan die lepel.

‘t Belgendarp

Tientallen jaren later vond ik tijdens een verbouwing van ons huis op een hooizolder een doorgeroeste zinken teil met daarin een hoop oud ijzer. Blijkbaar was die teil met inhoud bedoeld geweest om een keer ‘met te geven an ‘n oldiezerkaerl’. Dat was er blijkbaar niet van gekomen en in plaats daarvan was het op de zolder beland. De teil met inhoud is toen alsnog naar de oud-ijzerhandel betrokken, maar met één uitzondering. Onder in de teil bleek de lepel van opa te liggen. En sindsdien ligt die lepel bij andere spulletjes, als herinnering aan mijn opa.

Toen de Duitsers op 4 augustus 1914 België waren binnen gevallen hadden ze volgens opa niet alleen op soldaten geschoten. Ook duizenden onschuldige burgers waren door de Prusen doodgeschoten. En dat hadden gedaan omdat ze meenden dat er door burgers op hen was geschoten. Het gevolg was dat veel Belgen uit angst daarna naar Nederland waren gevlucht. Want al snel

Ergens in de Betuwe. Rechts opa Berend.

na de inval in België werd al duidelijk dat Nederland neutraal zou blijven. En dus was het er veilig. Ongeveer een miljoen Belgen kwamen de grens over naar Nederland. Dat was heel wat als weten dat Nederland zelf destijds ongeveer zes miljoen inwoners had. Veel Belgen waren al snel weer teruggegaan maar niet iedereen kon en mocht terug. Nederland moest de regels van een neutraal land naleven en dat betekende dat soldaten van een oorlogvoerend land moesten worden opgepakt en vastgehouden als ze Nederland binnenkwamen. Dat was om te voorkomen dat ze weer aan de oorlog zouden deelnemen. En dus moesten ze in ons land blijven tot de oorlog was afgelopen. Later mochten die soldaten zelfs hun gezin naar Nederland laten komen. Maar al die mensen moesten wel ergens worden ondergebracht. Er was geen plek genoeg in Nederland en daarom had de regering complete dorpen laten bouwen, zelfs met scholen en kerken. Bij Ede was ook zo'n dorp geweest, wist opa. Hij was er een keer langsgekomen maar verder kende hij het alleen uit verhalen van andere soldaten die er wel waren geweest. "Daor wonnen misschien wel vierduzend mensen, misschien nog wel meer." Opa had het uit de verte gezien, "allemaole hólten barakken, der kwam gin ende an. Mo'j ow veurstellen, daor wonnen meer mensen as toendertied in een darp as Varsseveld of Zelhem." Opa had wel eens gehoord dat er meer van zulke dorpen op de Veluwe waren geweest en die zouden nog groter zijn geweest. Maar meer wist hij er niet van. Vele jaren later had hij met iemand uit de buurt van Ede over het kamp gesproken. En die had hem verteld dat toen de Belgen weer terug konden naar hun land ze het hele dorp, met toestemming van onze regering, hadden gesloopt en meegenomen; "töt de leste planke en zelfs de kromme spiekers, alles konden ze daor in België gebruiken nao den oorlog."

Smokkel

Opa had ook nog een verhaal over smokkelen, "i-j wet wel wat smokkelen is." Ook dat wist ik wel, sommige mensen die aan de grens wonen brengen wel eens spullen de grens over zonder er voor te betalen bij de Douane. "Dat mag natuurlek niet," zei opa, "maor zon betjen iederene an beide kanten van de grenze dut der an met en zut daor ok gin kwaod in. Zo is 't altied al ewest maor in dissen oorlog ging dat der wel heel anders an toe. In Prusen was overal gebrek an en hier in Holland was 't ok niet geweldeg, maor in elk geval better as daor. En dus wier der 'n hoop volk beroepssmokkelaar. Die bestonnen der gewoon van, bi-j gebrek an ander wark." Het waren niet meer alleen de mensen die dicht bij de grens woonden maar ook mensen uit onze omgeving en nog verder uit Nederland. Opa kende ook wel mensen uit Halle, Zelhem en Varsseveld die zo ongeveer hun geld verdienden met smokkelen; " 't was ok heel anders as in de Tweede Wereldoorlog. Zolange Duutslan ons land maor niet binnenviel wiern ze deur vólle mensen niet as 'n echten vijand ezien. Dus a'j geld kunnen vedienen an die Prusen, waorumme zo'j dat dan niet doene? Allene jammer dat onze regering daor wat anders aover dacht." Opa had er zelf nooit aan mee gedaan; "nowja, der is wel 's wat van onze boerderi-je vetrokken met onbekende bestemming, a'j begriep wa'k bedoele," lachte opa, "maor daor is 't ok bi-j ebleven."

Het was gebeurd in de tijd dat opa nog in zijn ouderlijk huis 'Beerlink' in Halle-Nijman woonde. Hij was met verlof thuis. Die avond laat was hij nog even naar de schuur geweest om naar het vee te kijken en liep in het duister weer terug naar de deeldeer. Het was een donkere avond, het had geregend

maar af en toe werd het wat lichter als de wolken braken en het schaarse maanlicht doorlieten. "Inens vremd gestommel in 't Zwarte Venne, hunde in de buurte die begonnen te blökken en daor kwam 'n helen stoet an, van de kante van Halle. Misschien wel twinteg of vieventwinteg peerde en zeker ok wel tien of vieftien mansluu. Ik heb ze nao-ekekken, zowied at dat ging in 't donker. Ze gingen de kante van Westendarp op an, maor ze zólt nog wel een betjen wieter waen egaon." Paarden, daar waren ze gek op in Duitsland volgens opa, " heupe konden ze der daor gebruiken. Ik heb mien laoten vetellen dat de Prusen de jonge peerde veur 't wark gebruiken en de olde peerde vratten ze op." Dat opa niet overdreven had met zijn verhalen over de omvang van de smokkel werd mij wel duidelijk toen ik bij de voorbereiding van dit artikel op zoek ging naar meer informatie. Voormalig minister Treub schreef in 1931 een boek over de mobilisatietijd met als titel 'Herinneringen en overpeinzingen'. In die tijd was hij minister van Landbouw, Nijverheid en Handel en daarna ook nog minister van Financiën. In dat boek steek hij zijn teleurstelling en woede over het smokkelgedrag van zijn landgenoten niet onder stoelen of banken. Een paar citaten uit het boek:

...Men kon destijds niet Minister van Financien zijn zonder een goed deel van geloof in de menscheit in te boeten...

...De verleiding was zoo groot geworden, dat de bevolking langs de grens haast één groote smokkelaars bende was...

Treub geeft ook voorbeelden die laten zien dat het kwaad tot op de hoogste niveaus was opgerukt:
... Er werd een burgemeester van een grensgemeente ontdekt, die tegen een vergoeding van 10 gulden per

dag paarden op een hem toebehoorende weide liet grazen; 's nachts verdwenen die dieren op mysterieuze manier, natuurlijk zonder dat die brave burgervader er iets van begreep. Het spreekt wel vanzelf, dat de man toch ontslagen werd...

Bijzonder fel en zelfs weinig diplomatiek, wordt Treub als het gaat om wat wij tegenwoordig misschien wel zouden aanduiden als 'de georganiseerde misdaad':
... Men had de kooplieden, die, zonder gevaar te lopen, van hun kantooreruk uit, de grootste smokkelaffaires leidden, wel willen ophangen. Ik zou mij met die karwei gaarne zelf hebben belast; maar de ergste boeven bleven, gelijk zoo vaak, buiten schot. Ik spreek van 'boeven' omdat het hier niet ging om gewone smokkelarij, doch om handelingen, die de voedselvoorziening van het eigen land in gevaar brachten ...

In kranten uit die tijd is ook heel wat over te vinden over de smokkel. Een paar voorbeelden uit onze regio.

Algemeen Handelsblad, 4 januari 1917

...Men schrijft ons uit den Geld. Achterboek: De kommiezen te Heurne (gem. Aalten) hebben in elf dagen tijd 170 personen wegens poging tot verboden uitvoer geverbaliseerd. In dien tijd werd eene hoeveelheid van ruim 2300 pond aan allerhande artikelen in beslag genomen. De mooiste vangst deden ze in den laatsten nacht van het jaar, toen 30 zakken gevuld met zeep, spek, zet enz. werden buitgemaakt. De hoeveelheid werd door een grooten troep smokkelaars uit Zelhem, Doetinchem, Gaanderen, Dieren en nog verder gelegen plaatsen aangevoerd...

De Telegraaf 14 november 1916

... In Aalten hebben de ambtenaren in drie dagen tijds niet minder dan 41 personen ge-verbaliseerd, die 700 pond (koffie) bij zich hadden. Daarvan behoorde bijna 50 pond aan 5 personen uit Zelhem, wier fietsen tevens in beslag werden genomen.

e grensstreek werd in 'Staat van Beleg' verklaard, zodat militairen met vergaande bevoegdheden er het dagelijks bestuur konden over nemen. Of zoals het in een officieel document werd uitgelegd:

„Om aan de militaire autoriteit ter plaatse gelegenheid te geven om op afdoende wijze op te treden tegen den smokkelhandel in paarden en verschillende andere artikelen, tot den ongeoorloofden uitvoer waarvan op meerdere plaatsen min of meer geslaagde pogingen in het werk blijken te zijn gesteld” ...

Wie het al te bont maakte kon verbannen worden uit een grensgebied waar de 'Staat van Beleg' van toepassing was. Ook dat had niet altijd het gewenste resultaat zo blijkt uit het Algemeen Handelsblad van 4 januari 1917 betreffende de Heurne bij Aalten:

...een 20-tal hunner werd gearresteerd, onder wie een man uit Heerlen, die uit het in staat van beleg verkeerend gebied van Noord Brabant en Limburg verwijderd werd...

Het feit dat iemand uit Zuid-Limburg na verbanning hier in de Achterhoek aan het smokkelen was maakt al duidelijk dat inmiddels om meer dan een relatief onschuldige bezigheid ging.

De militaire autoriteiten maakten bij het indammen van de smokkel ook veelvuldig gebruik van de Landweer. Sinds 1901 waren de dienstplichtigen na een oefenperiode van ruim acht maanden automatisch ingedeeld bij de Landweer. Het doel van die Landweer was om naast de reguliere krijgsmacht, indien nodig, in korte tijd een groot aantal soldaten te kunnen mobiliseren. Vaak werden deze Landweermannen in hun eigen woonomgeving ingezet als grenswachtsoldaat. Voordeel daarvan was dat deze mannen ter plaatse goed bekend waren en de legerleiding ging er van uit dat zij daardoor beter in staat waren om smok-

kelaars te vangen. Zo was de theorie, de praktijk was wel eens anders, zoals blijkt uit het Algemeen Handelsblad van 4 januari 1917:

... Ook in Aalten lieten de kommiezen zich niet onbetuigd. In een paar dagen tijds hadden ze 40 beroepsmokkelaars te pakken, die 1020 pond smokkelwaar, waaronder 80 pond sajete (tot garen gesponnen wol, BE), bij zich hadden. Tot de aangehouden behoorde iemand uit Varsseveld, die vroeger grenswachtsoldaat te Aalten was en de juiste paden goed kende...

Veel nieuwkomers kenden natuurlijk de trucs en de ongeschreven regels van het smokkelen niet. En ze realiseerden zich natuurlijk ook niet dat er lieden waren die probeerden uit die onwetendheid van de nieuwkomers een slaatje te slaan.

In de Telegraaf van 15 november 1916 staat daar een prachtig voorbeeld van dat drie Zelhemmers overkwam:

... ZELHEM, 14 nov. 1916. Drie smokkelaars gingen op stap met een partij vet en spek, in de richting van de grens. Ze waren niet bang voor allerlei hindernissen, met de verdienste in het verschieft! Maar plotseling kletterde een schot hagel door 't hout, en werd hun halt! toegeroepen. Natuurlijk kommiezen. Het drietal werd gesommeerd de waar af geven, namen, beroep enz. werden opgeschreven, de kommiezen lieten grootmoedig den smokkelaars een deel van de waar behouden. Nu was de pret er af, en het drietal besloot terug te keeren. Onderweg drong in hun brein plotseling het besef door, dat de 'kommiezen' een paar handige stroopers waren geweest ...

500.000 ridders

We zijn inmiddels al wat afgedwaald, hoog tijd om weer terug te gaan naar die middag met opa. Die verhalen vond ik prachtig maar ik wilde natuurlijk vooral weten hoe

dat nu eigenlijk met dat lintje zat. In 1918 was er een einde gekomen aan de oorlog en mocht iedereen naar huis. En toen hadden opa en al die andere soldaten een lintje gekregen? "Nee, zo is 't niet egaon," zei opa, " 't hef jaorn eduurt, ik wet niet ens meer hoe lange." De ingelijste oorkonde die opa ook op tafel had gelegd bracht uitkomst. Het document was getekend door Burgemeester Rijkstra van de gemeente Zelhem op 3 oktober 1925. Waarom dat zo lang had geduurd wist opa niet, "de regering zal wel te druk waezen ewest. Daor viel nao den oorlog weer 'n hoop te doen, bij ons op de boerderi-je, maor ok aoveral in Nederland."

En na dat verhaal moest het lintje natuurlijk uitvoerig worden bewonderd. En ik kan me herinneren dat de rest van de middag ik met het lintje op mijn trui heb rond gelopen. Om zelf te ervaren hoe het voelt als je geridderd bent!

Waarom werd dat lintje pas zo laat na de mobilisatie uitgereikt? Ook dat heb ik proberen uit te zoeken. En toen kwam ik er achter dat het kruisje helemaal niet is uitgereikt, maar dat men het mocht kopen als men aan de eisen voldeed. De Nederlandse overheid was zeer karig geweest met het belonen van de gemobiliseerde soldaten en de vrijwilligers van Landstorm, Landweer en Burgerwacht. Spontaan gevormde

comités en bonden moesten inspringen om tastbare herinneringen aan de mobilisatie en de voor Nederland spannende oorlogstijd te scheppen.

Zo ontstonden verschillende medailles en kruizen waarvan het kruis zoals ook opa die had de bekendste is. In een zogenaamde legerorder uit 1924 wordt beschreven dat:

...het H.M. de Koningin heeft bebaagd, als blijk van waardeering van de diensten, door de krijgsmacht tijdens den gemobiliseerden toestand aan den lande bewezen, te bepalen het herinneringskruis, ingesteld door het Nationaal Comité Herdenking Mobilisatie 1914, ook in uniform - zoowel in als buiten dienst - mag worden gedragen...

Op opa had mij al verteld dat er heel veel lintjes waren gemaakt. Hoeveel wist hij echter niet. In het inmiddels verdwenen Utrechtse dagblad 'Het Centrum' van 2 december 1924 vond ik een artikel met als kop: 500.000 ridders. Een paar citaten uit dat artikel:

... We vernemen nader, dat de Stichtsche Fabriek van Zilverwerken Cornelis L.J. Begeer 500.000 van deze kruisen te vervaardigen krijgt. Verondersteld wordt dus, dat een half miljoen ongemobiliseerden zich zulk een herinneringskruis zullen aanschaffen. Want ook deze onderscheiding zal men dienen te betalen. De prijs ervan is 52cts. (zonder doosje), 54 cent (in een eenvoudig doosje) en 56 cts. (in een mooier doosje). Men ziet het: voor een koopje kan een aanmerkelijk deel van het Nederlandsche volk zich gedecoreerd maken ...

... Het is wel jammer, dat ze niet vóór St. Nicolaas verkrijgbaar zijn. Dan had de weldadige Heilige op den 6en Dec. boven menig in de mobilisatie gestaald heldenbart een bronzen kruis kunnen hangen ...

Hier heeft opa dus 54 cent voor betaald. Of zou dit het "mooiere" doosje van 56 cent zijn?

Kok in de Tweede wereldoorlog

Opa vond het lintje wel aardig, anders had hij het niet gekocht, maar ook niet meer dan dat. Hij had het nooit gedragen, zo vertelde hij, het had altijd in de kast gelegen. Bijna twintig jaar later, in 1945 bleek het kruisje toch onverwacht waarde te hebben.

Dat verhaal hoorde ik niet die middag met opa maar pas een aantal jaren later van mijn vader (Johan Eenink 1917-1998) toen we het een keer hadden over het einde van de Tweede Wereldoorlog.

Het was in de laatste dagen van maart 1945, net voor de bevrijding die voor onze buurtschap 'Meubook' op 1 april 1945 kwam. Als de wind goed stond was het gebulder van de kanonnen te horen; 'zi-j bunt al an disse kante van de Rien.' En nog weer later ging het gerucht: 'de Tommies bunt bi-j Megchelen an de grenze.' Het was duidelijk, de bevrijding kon niet lang meer op zich laten wachten. Intussen was het in de lucht 'knap onrösteg.' Zo was in Halle in voorgaande dagen het kerkje al gebombardeerd door de geallieerden omdat men dacht dat daar een Duitse uitkijkpost in zat.

Reden voor mijn vader om die middag nog even naar Heelweg te fietsen om te kijken of bij zijn verloofde Bertha (Bertha Vreman, 1917-2008) op de boerderij 'Olt-huus' alles nog goed was. Toen hij terug fietste en dicht bij ons huis kwam schrok hij erg. Drie schoorstenen had onze boerderij destijds, de woonkeuken, de waskamer en de mantelpotskamer (ruimte met groot kooktoestel voor varkensvoer, BE). En uit alle drie kwamen dikke rookwolken. Aan alle kanten van het huis waren de ramen 'op-eschaoven' en overal trok de damp naar buiten. Vanuit de verte kon vader zien dat er Duitsers bij ons thuis waren. Wat te doen? Was het veilig om naar huis te gaan of kon hij beter terug gaan naar Heelweg en wachten tot de Duitsers weer weg waren? Dat laatste bleek

niet nodig. Zijn moeder (Aaltjen Eenink-Heesen, 1880-1964) had op de uitkijk gestaan en wenkte hem om aan te geven dat het veilig was om naar huis te komen. En daar kreeg hij te horen wat er gaande was.

Die middag was er plotseling een groep Duitsers op ons erf verschenen. "Een haveloze bende, 'n groten vrachtwagen, 'n auto, fietsen, karren en wapens. Wel 'n man of twinteg, misschien veventwinteg. Ze zaggen der vreselek uut, 't lekken wel landlopers, ze kwammen rechtstreeks van 't front dat toen al in de buurt van Megchelen was." Ze eisten op hoge toon inkwartiering. Waarom juist bij ons bleef gissen. Misschien omdat onze boerderij ongeveer 500 meter van de grote weg van Varsseveld naar Halle ligt en ze zich daar wat veiliger waanden. En wat in elk geval een rol zal hebben gespeeld was de benodigde ruimte. Alles moest perse naar binnen, ook de grote vrachtauto.

"De mangels en alle andere voer wier van daele naor buten esmetten," en met veel moeite werd de vrachtauto naar binnen gemanoeuvreed. Ze waren ontzettend bang dat geallieerde jachtvliegtuigen hen vanuit de lucht zouden ontdekken en aanvallen.

Oma vertelde later dat er soldaten bij waren geweest waar ze medelijden mee kreeg toen ze hun zag. " 't Waarn jao nog kinder en zi-j waarn helemaols uut-eput." Maar dat medelijden verdween toen duidelijk werd dat deze soldaten zich niet zo gedroegen als de meeste andere Duitse soldaten die in de oorlogsjaren bij ons waren geweest. Toen deze groep in de gaten kreeg waar de kelder van oma was werd daar menige weckfles losgetrokken. "Ze vratten of hun laeven der vanaf hing," vertelde oma, "en misschien was dat ok wel zo." Dat de kelder werd geplunderd was al erg maar het werd nog erger. Opa kreeg te horen dat men

Waar deze foto is gemaakt weet ik niet. Opa is de tweede van rechts. Ik kan me herinneren dat opa vertelde dat één van de andere soldaten op de foto ook uit onze omgeving kwam. Wie zou dat zijn?

één nacht zou blijven om te rusten en dan moesten ze terug naar het front. Ze hadden meer vervoermiddelen nodig en daarom was men van plan 'ons peerd en de stortkaore met te nemen'. Een kar kwijt-raken was erg vervelend maar lang niet zo erg als het paard. Dat was echt een ramp, maar wat kon opa er tegen doen?

Opa had intussen al wel ontdekt dat ze heel wat levensmiddelen bij zich hadden maar ook had hij gezien dat ze geen mogelijkheid hadden om er iets mee te doen. Blijkbaar waren ze ergens bij een slager geweest, of op een boerderij waar men aan het slachten was geweest. "Want," zo vertelde opa, "ze hadden zo ongeveer 'n half varken bi-j zich, maor ok daor konnen ze niks met beginnen." En daar zag opa mogelijkheden. In zijn beste Duits probeerde opa de officier die er bij was te vertellen dat hij legerkok was geweest in 1914-1948. Opa wilde wel met dat varken aan de slag voor de solda-

ten, maar dan moest de officier beloven dat men het paard niet mee zou nemen. De officier was blijkbaar weinig onder de indruk van het betoog van opa.

Of hij snapte het niet, of hij had geen vertrouwen in de kookkwaliteiten van opa voor z'n grote groep. De officier had zijn schouders opgehaald en was wegelopen. Wat nu? Opa zag nog één mogelijkheid, hij wist dat "Prusen gek bunt van medailles en ontzag hebt veur luu die daor met rond meugt lopen." En daarom besloot hij het op die manier te proberen.

De trouwkast van oma werd in hoog tempo uitgepakt tot opa zijn spulletjes uit de mobilisatietijd had gevonden. En met zijn lintje en de foto waar hij als kok op stond klampte hij de officier opnieuw aan. "Hier kiek dan, ich war kok in krieg vierzehn, achtzehn. Hier foto, das bin ich. Ich war ganz guten kok. Ik habe Ritterkreuz dafür bekommen. Ik kan kokken veur owlou maor dan mot peerd hier blieden."

Zo ongeveer had opa het gezegd en de officier de foto en het lintje in de handen geduwd. De officier had nu meer interesse, hij had de foto en het lintje meegenomen en had opa opdracht gegeven om op de deel te blijven. "Daor zat ik dan," vertelde opa later, "ik zat op de hekselkiste veur de peerdestal. ik heb 't peerd oaver de snoete eaid en mien af-evraogd of dit misschien de leste kere zol waezen. Waor den officier der met hen is ewest wet ik niet naor nao zo'n vijf minuten kwam hi-j weer. 't Was goed, ik moch kokken veur de saldaoten en ons peerd zollen ze niet metnemmen."

Echt gerust was opa niet: "Veur 't zelfde geld kon ik 't wark doen en nommen 't peerd toch met. Maor a'k niks dei, dan was ik 't peerd zeker kwiet." En daarom ging opa aan de slag.

En zo trof mijn vader hem aan. "In 't blote hemd en 't zweit dreef 'm van de

De oorkonde, ook wel "brevet" genoemd, die bij het lintje hoort.

kop," vetelde vader, "en maor hen en weer rennen van 't fenuus in de k kken naor 't fenus in de waskamer. En dan weer naor de mantelpot waor hi-j een soort stampot an 't maken was. En dan was hi-j veur op daele ok nog an de gange um dat halve varken uut te benen."

Die nacht lag opa met zijn kleren aan op bed. Toen het ver in de nanacht rumoeriger werd op de deel en achter het huis, besloot hij ook naar de deel te gaan. Ver was hij echter niet gekomen. Op de deel had hij van enkele soldaten al te horen gekregen dat hij in het voorhuis moest blijven. Toen opa daar niet op in ging en probeerde de officier te bereiken kreeg hij van de soldaten te horen dat hij kon kiezen.

Ook het zakboekje van opa is bewaard gebleven.

Terug naar het voorhuis of hij zou worden opgesloten. Opa koos eieren voor zijn geld en was toen toch maar terug gegaan naar de keuken. Alles speelde zich zoveel mogelijk in het duister af en dus viel er ook weinig te zien. De herrie op de deel maakte duidelijk dat de vrachtauto werd gestart en naar buiten werd gereden. Uiteindelijk viel uit het afnemen van het lawaai op te maken dat de hele meute waarschijnlijk was vetrokken. Opa deed voorzichtig de deur van de gang naar de deel open, alles was donker en stil daar. Opa riep de naam van ons paard. Een luid gehinnik maakte duidelijk dat de Duitsers woord hadden gehouden, ons paard was er nog. "Kiek," zei opa, "dat was dus de enige kere dat ik toch wel blij was met mien lintjen."

Programma ADW 2014 - 2015

- **Zaterdag 20 september 2014 - Rhede**
Middagexcursie naar Rhede (Duitsland)
- **Donderdag 16 oktober 2014 - Old Dutch, Dinxperlo**
Achterhoekers in Amerika. Emigratie in de negentiende eeuw door Yvette Hoitink
- **Donderdag 20 november 2014 - De Pol, Aalten**
Klooster Schaer door Hans de Graaf
- **Donderdag 22 januari 2015 - Kulturhus, Lintelo**
Vlas door Gerrit Rougoor
- **Dinsdag 24 februari 2015 - Radstake, Heelweg**
Het verhaal achter de berging van de bommenwerper in Zelhem door Bennie Eenink
- **Dinsdag 24 maart 2015 - De Pol, Aalten**
Jaarvergadering en Ach lieve tijd met Hendrik Weenink
- **April 2015 - lezing dagexcursie**
Radio Kootwijk en Veluwe
- **Zaterdag mei 2015 dagexcursie**
Excursie naar Radio Kootwijk en Veluwe

Deze aankondigingen gelden als uitnodigingen. De aanvang van de ADW-avonden is 19.45 uur.

Voor de jaarvergadering en de excursies worden aparte uitnodigingen verzonden.